

Publicatieoverzicht van Daniel Sils – J.J. Cremer

Handschrift Daniël Sils. Gedateerd 21 juli 1855. Pentekeningetjes door de auteur op fol. 247r: personages uit het boek. Omvat: Fol. 243-260: bijlagen waaronder drie brieven en een toelichting van Cremer bij de herdruk van Daniël Sils (Amsterdam, Funke & Van Santen, 1874), en aantekeningen van Cremer over zijn bezittingen ca. 1875.

1e druk: Daniël Sils. Arnhem: Is. An. Nijhoff & Zn., 1856, 2 dl. Afb. 247, 267 p.

2e druk: Amsterdam: G.L. Funke en P. van Santen, 1874. iv, 320 p. Premie van Het nieuws van den dag voor 1874.

3e druk: Leiden: P. van Santen, 1875. 2e druk. iv, 320 p.

4e druk: Leiden: D. Noothoven van Goor, 1879. Romantische werken, deel 5. iv, 318 p.

5e druk: Leiden: A. W. Sijthoff, [ca. 1888]. 3e druk. 348 p. Vijftig-cents-editie, deel 13.

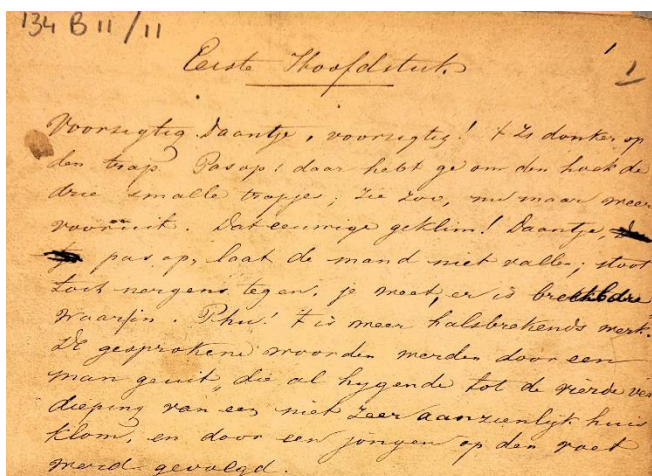
6e druk: Leiden: A. W. Sijthoff, [ca. 1889]. 4e druk. 348 p. Vijftig-cents-editie, deel 13

7e druk. Leiden: A.W. Sijthoff, [ca. 1890]. 5e druk. 348 p. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

8e druk: Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [1917]. 6e druk. 348 p. Romantische werken. blauwe omslag.

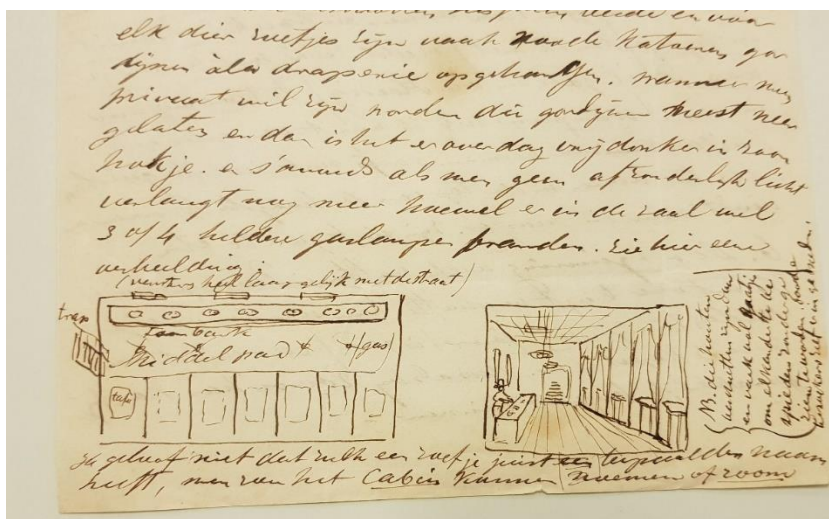
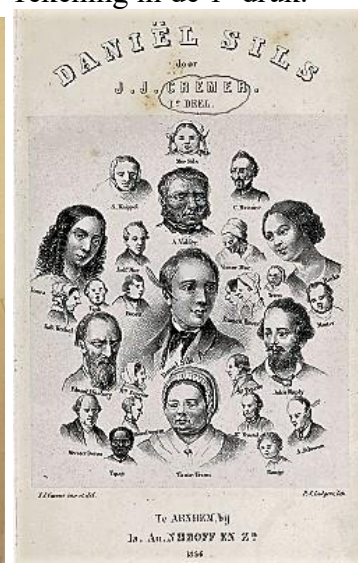
9e druk: Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [1917]. 6e druk. 348 p. Romantische werken. rode omslag.

Eerste pagina van het handschrift:

Tekeningen van J.J. Cremer in Daniel Sils
 Voorversie titelpagina: Teke

Tekening in de 1^e druk.

Voorwoord 1^e druk:

NA WOORD. *

Een voorrede is een raar ding:
't Is een allervriendelijkst knipoogje tot het corps recensenten.
Een nederige buiging voor het lezend publiek.
Een borstlap voor het drukken van de spitse floret.
Een verzekering dat men tot de uitgave werd gedwongen, door vrienden, die er zoo onschuldig aan zijn als pasgeboren kinderen.
Een tas waarin men vóór de afreis nog haastig alles bergt wat in den grooten koffer vergeten werd.
Stopverf om onopgemerkte noestgaten behendig mee dicht te stoppen.
Een zoet schoteltje vooraf, dat natuurlijk den eetlust moet bene-
men, maar ook gelukkig, door het publiek veelal wordt terzij geschoven.

Maar een nawoord?

Al tamelijk gelijk aan een voorrede, doch minder leugenachtig van aard: al ware 't alleen omdat men niemand in den waan zoekt te brengen dat vooraf werd geschreven, 't geen men het laatst heeft gesteld.

Ook hier een nawoord, maar — kort.

Geen knipoogjes aan heeren recensenten; alleen de vraag aan hen: die het vroeger wél met mijn letterarbeid meenden: Heb ik u begrepen?

Geen nederige buiging voor den lezer; maar aan hém mijn heilwenschen groeto.

Ten laatsten: dank aan den broeder die mij met de meeste bereidwilligheid mijn vragen betreffende de Nieuwe Wereld beantwoorden wilde.

En nu vaarwel lezer! Ik hoop tot later.

Loenen a. d. Vecht,
Julij 1856.

J. J. CREMER.

* Dit slotwoord van den eersten druk, kan m. i. zonder bezwaar, op de eerste bladzijde van den tweede, geplaatst worden.

Algemeene konst- en letterbode, 1856:

AANKONDIGINGEN EN BEOORDEELINGEN.

Daniel Sils, door J. J. CREMER. Te Arnhem, bij
Is. An. Nijhoff en Zoon. 1856. Twee deelen.

Onze aankondiging van dit nieuwe voortbrengsel van
eene auteur, die den min gunstigen indruk, door zijn

eersten arbeid op het gebied der romanlitteratuur te weeg gebragt, schier geheel heeft doen vergeten door de frischheid, het talent, waarvan zijne latere novellen getuigden, moet, wil zij billijk zijn, herinneren en aan de zwakke zijde van den eersten, en aan de uitnuntende eigenschappen van den lateren arbeid. Even als de *Lelie van 's Gravenhage* zondigt de *Daniel Sils* door zwakheid en onnatuurlijkheid van conceptie; even als de *Betwosche Novellen* levert de *Daniel Sils* eene menigte van details op, even gelukkig aangebragt, als talentvol opgevat en uitgewerkt. De blaam en de lof, die Cremer dus onzes inziens voor zijn roman toekomen, zouden elkander bijna opwegen, ware het niet, dat wij in de voortreffelijkheid der details een waarborg meenen te vinden voor zijn talent, voor de dengdelijkheid van zijne roeping als auteur, ware het niet, dat wij van hem verwachtten, dat verdere ontwikkeling en diepe, ernstige studie hem de gebreken zullen leeren overwinnen.

Onze bedenkingen tegen de conceptie des schrijvers gelden zoo wel de karakters van zijne personen als de toestanden, welke uit die karakters voortvloeijen en de feiten, waarin zij zich openbaren. Wij meenen van den kunstenaar — en de romancier is immers toch even zoo goed kunstenaar als de dichter — te mogen eischen, dat er logica zij in de scheppingen zijner fantasie, dat de toestanden en feiten zich volgens de vaste wetten der psychologische waarheid uit elkander ontwikkelen, en aan elkander zijn vastgeknoopt. De logica, die wij van den kunstenaar verwachten is niet die van den wiskunstenaar: zij behoort niet op berekening te zijn gegrond: maar zich in zijn kunstwerk te openbaren als het noodzakelijk gevolg van de eenheid en de waarheid zijner opvatting van het leven en zijn der menschen, die het veld van zijne verbeelding bevolken, maar waarvan de algemeene omtrekken, zoo wel als de sterkere of fijnere kleuren, aan de natuur moeten ontleend zijn.

Ons bestek veroorlooft ons niet, den arbeid van Cremer in het breede aan deze eischen te toetsen; wij vreezen, dat hij de proef moeilijk zou kunnen doorstaan. Sommige van zijne figuren, ja zelfs de hoofdpersonen, zoo als b. v. Daniel (tot op zekere hoogte) en Laura hebben iets onbestemds en nevelachtigs, en laten, zelfs waar zij in belangwekkende toestanden zijn geplaatst, door het vage der psychologische schildering, den lezer onbevredigd. Anderen, waarvan de schrijver blijkbaar heeft getracht hen naar het leven te schilderen, zweemen naar de caricatuur, zoo als o. a. mijnheer en mevrouw Papaver en jufvrouw Krekel. John Hapley daarentegen is meesterlijk geteekend en boezemt den lezer van het begin tot het einde de levendigste belangstelling in. Tante Trom is als 'tware naar het leven gedaguerreotypeerd.

Over het algemeen mist Cremer het talent van plastische voorstelling. Hij zelf schijnt dit somtijds te hebben gevoeld en gebruikt soms vrij zonderlinge middelen om te schilderen met..... de drukletters. Liever hadden wij gewild, dat hij het overal met stijl en taal had gedaan, zoo als o. a. in de uitnuntende beschrijving van Daniels teleurstelling bij het vernemen van Rika's verloving (II blz. 100). Onbegrijpelijk is het bijna, dat de schrijver, die zulk een juweeltje weet te penseelen, elders weder zulke grove lijnen en harde kleuren meent noodig te hebben, zoo als o. a. in het platte en onware tooneel van Rika en Laura met den snijder Knip (II blz. 37 e. v.). Moge de verdere arbeid van Cremer, waarnaar wij ter wille van onze belletristische litteratuur met verlangen uitzien, van de thans aangewezen gebreken volkomen bevrijd zijn!

Alphabetische naamlijst van boeken, 1856:

Cremer, (J. J.) Betuwsche novellen. <i>Haarl., de Erven Loosjes.</i> 12o.	
met vign.	„ 1,30.
— Daniël Sils. <i>Arnh., Is. An. Nijhoff en Zn.</i> 2dlr gr. 8o. met	
vign.	„ 5,50.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 31 juli 1856:

Bij ons ligt ter uitgave gereed een nieuw, geheel oorspronkelijk werk van J. J. CREMER, getiteld:
DANIEL SILS,
hetwelk, in twee deelen compleet, te zamen ongeveer vier en dertig vellen druks in groot-octavo beslaat en met een uitmuntend vignet in steendruk versierd is. De prijs daarvan zal zijn *f* 4,40, verk. *f* 5,50.
De Exemplaren, ons hiervan opgegeven wordende vóór 31 Aug. e. k., zullen door ons worden geleverd op jaarrekening tegen *f* 4,— netto, met premie van 7 à 6 of 4 à 3½.
Arnhem, 15 Julij 1856. Is. AN. NIJHOFF & ZON. [984]

Nieuwsblad voor den boekhandel, 6 november 1856:

Heden hebben wij verzonden:
J. J. CREMER, DANIEL SILS. Gr. 8°. 2 deelen compleet met vignet, à *f* 4,40, verk. *f* 5,50.
Dit is een geheel oorspronkelijke roman. De Heer J. J. CREMER is door verscheiden novellen, sinds eenige jaren in onze beste Tijdschriften en Jaarboekjes geplaatst, allergunstigst bekend.
NB. De Exemplaren, van welker plaatsing wij vóór 15 Januarij e. k., maar ook niet later, berigt ontvangen, zullen wij nog tegen *f* 4,— noteren.
Arnhem, 1 Nov. 1856. Is. AN. NIJHOFF & ZON. [1412]

En: CREMER, J. J., **Daniël Sils.** 2 deelen. Gr. 8°. (2, 247, 2 en 267 bl., met gelith. titelvign.) *Arnhem, Is. An. Nijhoff & Zn. f* 5,50.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 7 november 1856:

(9785) Bij de Boekhandelaars **Is. A. NIJHOFF en Zoon**, te *Arnhem*, komt van de Pers:

DANIËL SILS.
DOOR
J. J. CREMER.
Een Oorspronkelijke Nederlandsche Roman, in twee Deelen Compleet, met Vignet. Prijs *f* 5.50.

En onlangs verscheen de *Vierde Druk* van:
JOANNES en THEAGENES.
Eene Legende uit de Apostolische Eeuw.
DOOR
BERNARD TER HAAR.
Met Vignet op Staal, in keurig Verguld Linnen Band. Prijs *f* 1.50.

Algemeene konst en letterbode, 22 november 1856:

BELANGRIJKE UITGAVEN.
IN NEDERLAND.
CREMER, (J. J.) **Daniël Sils**. 2 deelen. 8°. *f* 5,50.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 11 januari 1857:

CLAVAREAU, (A.) *Le Paradis et la Perle*. Lees kabinet 6.
COSTA, (Mr. Is. DA) De theologische faculteit te Leyden. Tijds. 6.
CREMER, (J. J.) **Daniël Sils**. Lect. huiskamer 4.

Algemeene konst- en letterbode, 21 maart 1857:

AANKONDIGINGEN EN BEOORDEELINGEN.
Daniel Sils, door J. J. CREMER. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff en Zoon. 1856. Twee deelen.
Onze aankondiging van dit nieuwe voortbrengsel van eenen auteur, die den min gunstigen indruk, door zijn

eersten arbeid op het gebied der romanlitteratuur te weeg gebracht, schier geheel heeft doen vergeten door de frischheid, het talent, waarvan zijne latere novellen getuigden, moet, wil zij billijk zijn, herinneren en aan de zwakke zijde van den eersten, en aan de uitmuntende eigenschappen van den lateren arbeid. Even als de *Lelie van 's Gravenhage* zondigt de *Daniel Sils* door zwakheid en onnatuurlijkheid van conceptie; even als de *Betuwache Novellen* levert de *Daniel Sils* eene menigte van *détails* op, even gelukkig aangebragt, als talentvol opgevat en uitgewerkt. De blaam en de lof, die Cremer dus onzes inziens voor zijn roman toekomen, zouden elkander bijna opwegen, ware het niet, dat wij in de voortreffelijkheid der *détails* een waarborg meenen te vinden voor zijn talent, voor de deugdelijkheid van zijne roeping als auteur, ware het niet, dat wij van hem verwachtten, dat verdere ontwikkeling en diepe, ernstige studie hem de gebreken zullen leeren overwinnen.

Onze bedenkingen tegen de conceptie des schrijvers gelden zoo wel de karakters van zijne personen als de toestanden, welke uit die karakters voortvloeijen en de feiten, waarin zij zich openbaren. Wij meenen van den kunstenaar — en de romancier is immers toch even zoo goed kunstenaar als de dichter — te mogen eischen, dat er logica zij in de scheppingen zijner fantasie, dat de toestanden en feiten zich volgens de vaste wetten der psychologische waarheid uit elkander ontwikkelen, en aan elkander zijn vastgeknoopt. De logica, die wij van den kunstenaar verwachten is niet die van den wiskunstenaar; zij behoort niet op berekening te zijn gegrond: maar zich in zijn kunstwerk te openbaren als het noodzakelijk gevolg van de eenheid en de waarheid zijner opvatting van het leven en zijn der menschen, die het veld van zijne verbeelding bevolken, maar waarvan de algemeene omtrekken, zoo wel als de sterkere of fijnere kleuren, aan de natuur moeten ontleend zijn.

Ons bestek veroorlooft ons niet, den arbeid van Cremer in het breede aan deze eischen te toetsen; wij vreezen, dat hij de proef moeilijk zou kunnen doorstaan. Sommige

in het breede aan deze eischen te toetsen; wij vreezen, dat hij de proef moeilijk zou kunnen doorstaan. Sommige van zijne figuren, ja zelfs de hoofdpersonen, zoo als b. v. Daniel (tot op zekere hoogte) en Laura hebben iets onbestemds en nevelachtigs, en laten, zelfs waar zij in belangwekkende toestanden zijn geplaatst, door het vage der psychologische schildering, den lezer onbevredigd. Anderen, waarvan de schrijver blijkbaar heeft getracht hen naar het leven te schilderen, zweemen naar de caricatuur, zoo als o. a. mijnheer en mevrouw Papaver en jufvrouw Krekel. John Hapley daarentegen is meesterlijk geteekend en boezemt den lezer van het begin tot het einde de levendigste belangstelling in. Tante Trom is als 'tware naar het leven gedaguerreotypeerd.

Over het algemeen mist Cremer het talent van plastische voorstelling. Hij zelf schijnt dit somtijds te hebben gevoeld en gebruikt soms vrij zonderlinge middelen om te schilderen met..... de drukletters. Liever hadden wij gewild, dat hij het overal met stijl en taal had gedaan, zoo als o. a. in de uitmuntende beschrijving van Daniels teleurstelling bij het vernemen van Rika's verloving (II blz. 100). Onbegrijpelijk is het bijna, dat de schrijver, die zulk een juweeltje weet te penseelen, elders weder zulke grove lijnen en harde kleuren meent noodig te hebben, zoo als o. a. in het platte en onware tooneel van Rika en Laura met den snijder Knip (II blz. 37 e. v.). Moge de verdere arbeid van Cremer, waarnaar wij ter wille van onze belletristische litteratuur met verlangen uitzien, van de thans aangewezen gebreken volkomen bevrijd zijn!

Oprechte Haarlemsche courant, 22 juli 1857:

* * Voor wie Gelderland bezoekt, wordt als wèl onder-
rigte Gids aanbevolen.

ARNHEM en zijne OMSTREKEN, met een platte Grond
der Stad. Prijs f 1.

De uitgave geschiedt bij de Boekhandelaars Is. AN. NIJ-
HOFF & ZOON, te Arnhem, bij welke mede onlangs het
licht zag.

I. Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, *Mijn ver-
blijf te Kissingen.* Met drie Platen en Vignet. Prijs f 1.80.

II. G. H. M. DELPRAT. *Verhandeling over de
Broederschap van G. GROOTE en over den invloed der
Fraterhuizen op den wetenschappelijken en godsdienstigen
toestand, voornamelijk van de Nederlanden na de veertiende
eeuw.* Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Prijs f 3.

III. Mr. R. W. TADAMA, *Geschiedenis der Stad
Zutphen, van de vroegste tijden tot 1795.* Met Platen en
Kaart. Prijs f 3.

IV. J. P. SPRENGER VAN EYK, GANGA-
NELLI (Paus Clemens XIV), *in zijn leven en karakter
geschetst.* Met portret. Prijs f 2.40.

Om de tegenwoordige woeling en toestand van *Italië*, regt
te waarden, leze men wat de schrijver in dit werk meldt
aangaande den politieken toestand van dit land in de voor-
gaande eeuw en aangaande de omstandigheden die Clemens
XIV tot de opheffing van de orde der Jezuïten geleid
hebben.

V. J. J. CREMER, DANIEL SILS, 2 Deelen
met Vignet. Prijs f 5.50.

In alle Leesgezelschappen zal deze uitmund, geschre-
ven *Roman* met welgevallen worden ontvangen.

De gids, jrg. 1857, deel 1. p. 303 e.v. door H. Schimmel:

Daniël Sils, door J. J. Cremer. Te Arnhem, bij
I. A. Nijhoff & Zoon. 1856.

Met hooggespannen verwachting namen wij dezen roman ter hand.
De Heer Cremer toch is gunstig bekend door zijne *Novelles* in den
Gelderschen Volksalmanak en het Tijdschrift Nederland. Hij heeft zich

doen kennen als een auteur, wien geene gave van opmerking is ontzegd; als een auteur, die de werkelijkheid gaarne doorkruist... aan de hand van Dickens, met wien hij de gave des teekenaars in hooge mate gemeen heeft. Meestal boeit hij echter meer door zijne bevallige details, die dikwerf de meesterhand verraden, dan door de kracht van samenstelling of door de grondidee van zijn werk.

Als met een enkele lijn wordt soms een landschap, wordt een portret geteekend; maar of de auteur zich altoos wel den tijd gunt beide te overzien, ten einde er de noodige partij van te trekken, mogen wij betwijfelen. In de Novelle, die zelve eene schets is, komt dit gebrek echter minder uit, en de kostbare gaven, die den auteur werkelijk versieren, des te beter.

Hadden wij ook eenige aanleiding om te onderstellen, dat de auteur, zoo hij niet plotseling zijn zwakke zijde ontdekt en verbeterd had, zich met minder gemak in den vorm van den roman dan in dien der Novelle bewegen zou, wij moeten echter openhartig erkennen, nog te leug gesteld te zijn.

Bij de frischheid, bij de levendigheid en aanschouwelijkheid, die den auteur kenmerkt, bij de talrijke verrassende incidenten, die zijn handeling heeten te verrijken, moest hij de aandacht weten te boeien en... hij doet het niet.

Waar andere schrijvers het meest wagen te vergen van het geduld hunner lezers, daar zij bij de noodzakelijke uiteenzetting der handeling op de nog versche verbeeldingskracht der lezers rekenen, boeit de Heer Cremer onwederstaanbaar; waar anderen daarentegen den draad der handeling aan- en voortspinnen, verwarren, verwikkelen en ontwikkelen en den lezer tot belangstelling verplichten, doet hij de handeling immer belanglozer worden, doet hij de opgewekte belangstelling verflaauwen; tot dat zij bij het einde slechts in geringe mate meer bestaat. Van waar dit? Zeker niet uit gebrek aan talent, maar wel uit gebrek aan vertrouwen op het boeiende der waarheid en der waarheid-alleen. De Heer Cremer heeft blijkbaar niet vermoed, dat eene natuurlijke handeling van wezens uit de werkelijke wereld tot zijne tijdgenooten konde spreken, of heeft zijn talent te zwak geacht, om zoodanige voorstelling pikant te kunnen geven; daarom heeft hij allerlei incidenten aan de daad van zijn stuk vastgeknoopt, incidenten, die naar het einde van zijn roman in onnatuurlijkheid toenemen; daarom heeft hij bij de schildering zijner portretten zulke gloeiende verwen genomen, zulke scherpe lijnen getrokken, naar dat zijne personen, die menschen behoorden te zijn, karikaturen zijn geworden. Wat de incidenten betreft, denke men: aan de geheimzinnige geboorten van een paar der hoofdpersonen: een versleten romancoup, waarvoor wij geloofd hadden, dat het gezond verstand en zijn anders frisch talent den Heer Cremer zou hebben bewaard; vervolgens aan

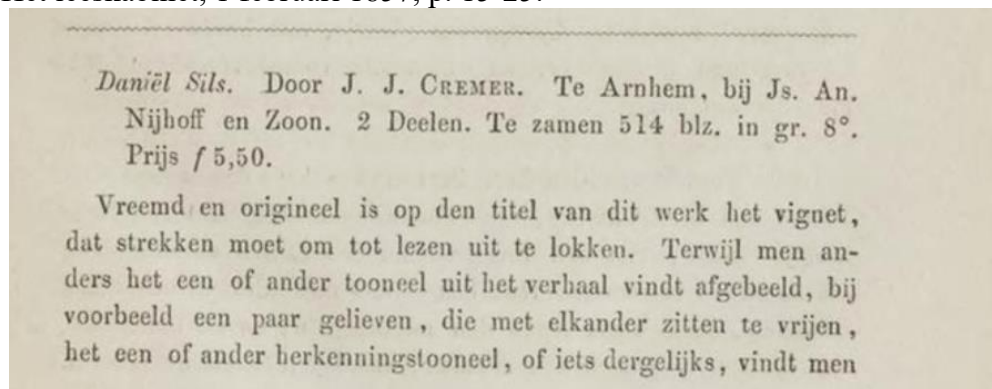
de verleidingsscènes, die honderdmaal beter verhaald zijn en het regt hadden op een eervol emeritaat; aan den ouden Volter, die om een gepleegden diefstal gedurende jaren wordt gadegeslagen door een man, die zelf arm is, maar tot die jarenlange bespieding evenwel in staat wordt gesteld door de bestolen familie, die nog armer is dan hij. Wat de overdreven teekening der figuren aangaat, denke men aan de familie Broes en vooral aan Tante Brom en den Schoolmeester, die bijna charges mogen heeten op karikaturen van Dickens.

Het doet ons te meer leed hierop te moeten wijzen, daar de auteur zoo dikwerf ook in dezen roman blijk geeft van beter te kunnen. Wij noemden straks het begin van zijn roman onwederstaanbaar boeiend. In dat begin is de handeling nog eenvoudig, zijn de personen, hoewel scherp geteekend, hetgeen 's Heeren Cremers gewoonte is, natuurlijke, gezonde menschen. Het tafereeltje in de binnenkamer bij Murs grootmoeder en Murs meisjes, is uitstekend; dáár is waarheid, dáár is werkelijkheid.

Hopen wij dat de openhartige mededeeling van ons gevoelen er toe moge bijdragen om den Heer Cremer voor een tweede poging te behoeden, welke evenmin als deze geslaagd zou mogen heeten. Hopen wij dat hem de werkelijkheid in de toekomst nader moge staan dan de wereld der Arabische nachtvertellingen, en tevens dat hij, Nederlander, naar ik geloof, door afkomst en geboorte, het glas van Dickens, dat hij voor zijne opmerkingen en beschouwingen gebruikt, wegwerpen en slechts door eigen oogen de wereld rondom hem moge waarnemen. Het doet ons leed een afkeurend vonnis te moeten uitspreken over een kunstvoortbrengsel als dit, dat naar den aanleg en het talent te oordeelen, dat zich in vele details uitspreekt, een meesterstuk had kunnen zijn, zoo de fantasie slechts het verstand tot gids had gehad.

S.

Het leeskabinet, 1 februari 1857, p. 15-25:

hier de portretten van al de personen, die in het werk eene grootere of kleinere rol spelen, en wel des te meer of minder uitkomende afgebeeld, als hun rol in het verhaal ook meer of minder uitkomt. De onderlinge verhouding tusschen die portretten is evenzeer behoorlijk in acht genomen.

Nieuw, en wij mogen er bijvoegen frisch, is dit idée; maar even zoo nieuw en frisch is ook de geheele aanleg en behandeling van dezen roman. Die lectuur verlangt, waarbij de belangstelling, de nieuwsgierigheid zoo men wil, reeds op de eerste bladzijde gespannen wordt en eerst aan het einde des werks hare bevrediging erlangt, kan hier iets vinden, dat van zijne gading is; die echter in lectuur als deze naar hooger streeft, — die karakterschetsen verlangt, uit het dagelijksch, het wezenlijk leven ontleend, — waar, en toch zonder eenige overdrijving, — die daarbij nuttige lessen, ware levenswijsheid wil inzamelen, — vindt hier niet minder voedsel voor zijnen geest, ja, wat meer zegt, voor zijn hart. Het is eene aan de natuur getrouwe schilderdij, die de heer CREMER ons in dit boek geleverd heeft; geen penseelstreek, of zij is de natuur gevolgd.

Wij spraken zoo even van het vignet, dat op den titel prijkt en van andere roman-vignetten geheel verschillend is. Deze nieuwigheid is intusschen hoog noodig om den vrij ingewikkelden loop van het verhaal te volgen, daar men zonder dat wel eens hier of daar het spoor bijster zou kunnen raken. Wij onthouden ons opzettelijk van het leveren, ook der dorste schets van dezen roman, maar deelen er daarentegen de volgende proeve uit mede, ten einde onze lezers in de gelegenheid te stellen er eenigzins over te kunnen oordeelen. Het uittreksel, dat wij geven, betreft eene door het bollenknijpen rijk geworden bakkers-familie te Rotterdam — vader, moeder en zoon — welke laatste voor „domenie” studeert. Zij zijn een nichtje, met haren reisgezel, uit Engeland te wachten, en willen die vooral zoo fatsoenlijk mogelijk ontvangen.

In de woning van den heer Papaver was het, den morgen dat Daniël zijn brief ontving, eene ongewone drukte. Het Engelsche nichtje zoude, met den Engelschen zeeman, met de stoomboot uit Engeland aankomen. Hoe laat — was men niet juist te weten gekomen, maar 't zou tegen den middag zijn, en de huurkoets, waarin men de gasten zou afhalen, was tegen twaalf ure besteld.

„Wallief?” — „Och! ik zeg van de malie.... Waar is nu de rijgnaald?” — „Wie?” — Geen antwoord van mevrouw, die zoekt, en vindt, en eindelijk weer zegt: „Maar staat u nu op? 't is zeven geslagen.” — „Dan — ben — ik — weer na,” bromt de man, die in den dommel naar de wijzerplaat der torenklok tuurt. — „'t Is toch jammer, lieve, dat onze domenie nu juist heden niet hier kan zijn.... Staat u op?” — „Ik denk niet naar de vroegpreek te gaan,” dommelt de man, die het denkkeeld „domenie” met een zondag vereenigt. — „Wie spreekt er van vroegpreek?” herneemt mevrouw, een weinig ongeduldig. „Ik zeg van Henri, dat hij niet hier kon zijn.” — „O, poes!... Henri? dat geef ik u gaarne gewonnen.”

Nog een geruimen tijd dommelt de man, en rept de vrouw telkens van wat anders, tot dat eindelijk Z.E., toen H.E. beverde, de muts reeds op te hebben, verklaart te zullen opstaan, en, na eenige lang uitgerekte geeuwen, in het voordeelige nachtkostuum van onder den ledikant-hemel uitstapt, om een vreemdsoortigen en belangrijken dag te doorleven.

Wél werd het, zoo als wij reeds zeiden, een drukke morgen. De heer Papaver moest warm scheerwater hebben. 't Was wel de dag niet — want dat was eene anderdaagsche zaak — maar... de menschen die kwamen! hij zou er zoo uitzien!... Schoone boordjes en een helder stukadoorsel voor den statigen hals moesten noodwendig worden aangeplakt. Mevrouw kwam met den pantalon met sous-pieds aandrigen, die sedert den laatsten Pinkster niet uit de kast was geweest, omdat het over de knieën spande, wanneer hij zat.

„Die soepjes zijn beschimmeld,” zeide mijnheer. — „Och! dat komt....” — „Van de vocht, lieve!” antwoordde mevrouw. — „Dat geef ik u gaarne gewonnen,” hernam mijnheer, „maar dat zal hinderen.”

Mevrouw was handelend genoeg, en zich geen tijd winnende om de meid tot dat werk te roepen, wapende zij zich zelve met den borstel, en poetste de leertjes — om tijd te winnen....!

Mijnheer Papaver zat zoo stijf in zijn halsband, dat zijn gelaat nog rooder dan gewoonlijk was, en, glimmend van de zeep en bevreesd voor de reinheid van zijn helder gemoed, wendde hij zich af, om niet door het afstaiende schimmelpoeder besmet te worden.

Voor de vijfde maal, dat de heer Papaver van zijn leven in

De heer Papaver was door zijne bedgenoot reeds midden in den nacht wakker gemaakt, om toch eens op zijn horlogie te zien, dewijl zij van geen uur of tijd wist. De echtvriend, in den slaap die ongewone wekstem vernemende, en juist droomende, dat er parade zou zijn, terwijl hij met zijne kleeding niet klaar kon komen, was danig door dat geroep ontsteld, en meende nog in den eersten dommel, dat de gansche vertooning op hem wachtte. Bij nader inzien bespeurende dat hij gedroomd had, en nogmaals de vraag vernemende, hoe laat het toch was, wreef hij zich de bezwaarde oogen, en, met de verklaring dat hij „akelig” gedroomd had, zocht hij zijn vaderlief op, die in de parade-confusie was weggeraakt. Het bedoelde voorwerp was weldra gevonden, en toen het roode hoofd van den ex-bakker in de blaauwe muts met den witten rand stak, toen zou dat hoofd wel zeer geschikt zijn geweest om bij eene parade te pareeren, dewijl de nationale kleuren helder tegen elkander afstaken.

’t Was half vier op het horlogie. Mevrouw had, tot groote ergernis van haren gemaal, geen greintje vaak meer gehad, en het was van dat oogenblik af een gewoel en een „van het regter op het linker oor” geweest, dat mijnheer sedert wel twintig malen was wakker geworden, altijd weer uit een akeligen droom.

In ’t einde had mijnheer een geritsel naast zich vernomen, alsof er beweging in de gelederen kwam. Eene drukking van honderd procent dekens benaauwde hem bovenmate, en een wollige tip van de tweede laag, die met zijn aangezicht in aanraking kwam, deed hem onwillig de oogen opslaan, bij welke blikverheffing hij links eene gedaante zag rijzen, die als over hem zweefde, en regts weder daalde.

’t Is slecht slapen voor den echtgenoot, wiens ander ik uit de veren is, en het hoofd vol heeft met allerhande beslommeringen.

„k Zeg, lieve, als de boot eens vroeger aankwam?” — „Zee u wat, pots?” — „Als de boot eens vroeger aankwam?” — „A ja! ja, dat zou.....” — „’t Is stroom af, hier na toe, niet waar?”..... — „Wallief?” — „Dat het hierheen stroom af is.”..... — „Stroom af...? hoe meent u?” — „Wel, dat ze dan vroeger hier zijn.” — Kleine pauze. „Niet waar lieve...?”

De echtvriend, na eenig zwijgen, zich op het linkeroor wendende: „Dat geef ik u gaarne gewonnen.”

Mevrouw weder, die juist bij den vierden trek de malie aan den korscveter springt: „Dat alles ook tegen loopt!”..... —

ALBUM 1857.

een gesous-piedsden pantalon gleed, beging hij ook voor de vijfde maal de onvoorzigtigheid, om dien intogt met gepantoffelde voeten te bewerkstelligen, zoodat, toen het stuk behoorlijk met een paar fraai bewerkte bretels was opgehaald, de eigenaar, den blik naar beneden slaande, zijn rood schoeisel ontwaarde, en zijne gade aanzag, alsof — Polen totaal verloren was.

„Alweder het zelfde liedje!” zeide mevrouw, op zacht vernijpenden toon. „Gij hadt eerst de laarzen...” — „Dat geef ik u gaarne gewonnen,” sprak de echtvriend. „Maar ik kan ook.... die dingen.... ik heb daar zoo geen verstand van.” — „’t Is anders toch dood eenvoudig,” hernam mevrouw. — „Ja, ja, nu weet ik het weér, poes!” sprak mijnheer: „zoo als ik de laatste maal zeide: het deeg in ’t fatsoen, vóór dat het den oven ingaat.” — „Hoor eens, Papaver!” was mevrouws vriendelijk, maar toch ernstig antwoord: „die deegen en ovens moet gij nu eindelijk toch eens met rust laten; het is ons altijd een struikelblok voor de conversatie geweest.... Ga zitten.... wacht.... ik zal helpen....” En mevrouw hielp den echtvriend zijne fout herstellen. „Waarlijk, gij moet er aan denken, Paver, vooral met dat nichtje.... ’t Geeft zoo geen eerbied; men denkt ligt gering. We zijn nu toch menschen.... mij dunkt....” — „Maar ’t is mij zoo lastig....” zuchtte mijnheer, die, stijf in zijn halswerk zittende, ook weldra zeer lastig in nieuwe laarzen en sluitenden pantalon was gekluisterd: „ik kan mij niet roeren.” — „Ongevoonte, mijn lieve!” zeide mevrouw weder: „’t wordt tijd dat wij leeren. Een nichtje uit Engeland, een zoon, die weldra predikant zal wezen, — kom, Paver! van nu aan ’t fatsoen opgehouden; van nu aan uw beste beentje wat voorgezet! Hier is uw satijnen vest, en den rok met glimmende knopen; nu heb ik geen tijd meer.... ’t ontbijt wacht beneden.”

Een kwartier later verkondigde een vervaarlijk gekrank op den trap, dat de heer des huizes in receptie-gewaad naar beneden kwam. In de huiskamer voor het theeblad — was mevrouw niet te vinden. „Poes!” Zij kwam niet. Geroep in den gang.. Zij kwam niet. Geroep aan den trap.... een antwoord uit de verte: „Ja, zóó, Paver, begin maar.”

Paver begon maar, dat is: hij zette zich in zijn gewonen zetel, en nam het groote boek, waaruit hij aan zijne gade geregeld iederen morgen een hoofdstukje voorlas. Zóó begonnen, nachtte de echtvriend een geruimen tijd; want de gade moest

nog de handdoeken voor de gasten uitgeven; het kleine kastje, op het kamertje voor 't nichtje bestemd, moest nog een weinig regt gezet en de verstellappen er uit genomen worden. Er was nog geen zeep in de bakjes; voor het middag-eten was insgelijks nog iets te bedistelen, aangezien die Engelschen wel „graag” van de reis zouden komen; zoodat mijnheer al een half uur gewacht en, stijf als hij er in zat, aan lossere dagen, toen hij in slopjas op sloffen de bollen uit den oven blies, gepeinsd had — toen de bedrijvige wederhelft, met de woorden „Daar was ik!” het ontbijtvertrek binnen kwam.

Van al de vaste gewoonten, die de heer Papaver had, was de gewoonte van het hoofdstukje 's morgens wel zeker de eenige, die nuttig kon genoemd worden, althans voor den geest.

De leesmethode van mijnheer was echter weinig opwekkend, en, daar het zeer langzaam vooruitging, was een hoofdstukje gewoonlijk een driekwartierszaak. Mevrouw luisterde steeds met geduldige aandacht, en daar zij door eene ruim twintigjarige repetitie de meeste hoofdstukken van buiten kende — zoo had zij er zich eene gewoonte van gemaakt, om, vóór dat manliet de woorden uitsprak, ze reeds binnensmonds te prevelen. De *zachte* stem met den *luiden* echo had den aanstaanden „domenie” dikwijls verveeld, en nu als student — dat is: boven de wet — bleef hij in de vacantielagen stil op zijne kamer — dat is: in de rust — tot dat hij berekenen kon, dat de zitting voorbij en, zoo wij reeds zagen, de courant daarna uit was.

Mevrouw, gejaagd als zij was, zag nog al tegen het hoofdstukje op, en vriendelijk zeide zij:

„Pa! mij dunkt, als gij een halfje...?” — „Zou dat vokloende zijn?” vroeg mijnheer. — „Voor dit maal,” hernam mevrouw. — „Welnu dan,” besloot de echtgenoot, en het hoofdstuk van een-en-dertig verzen nazende, telde hij uit, dat hij bij vijftien en een half moest ophouden.

De klok van twaalf uur had nog niet geslagen, toen de echtelieden, reeds reisvaardig, op het rijtuig wachtende waren.

Tien malen in het kwartier zag mijnheer op zijn horlogie, en mevrouw was in de grootste agitatie, dat de boot misschien reeds aan zou zijn.

In 't einde verscheen de koets; de echtgenooten stapten er in, en op verzoek van mevrouw reed mijnheer achteruit; want het nichtje moest naast haar zitten, en 't was niet aardig, een warme plaats!

Binnen weinige minuten hield het rijtuig aan de *Boompjes* stil, waar de stoomboot moest aankomen. De Meizon scheen brandend warm, en mijnheer kneep gedurig de oogen dicht; want het rijtuigglas weerkaatste de stralen onbarmhartig op zijn aangezicht.

Mevrouw voelde altijd iets meer dan gewoonlijk, wanneer zij in zoo'n rijtuig gezeten was. 't Had zoo niets bakkerachtigs. Ieder nam zoo beleefd den hoed af; alles moest uit den weg. Zie — wat groette de secretaris vriendelijk, en wat neeg zijne vrouw! Paver geleek ook wel wat op den burgemeester.

Had mevrouw genot in zoo'n rijtuig, zij was in de gelegenheid om haar hart eens flink op te halen; want het „tegen den middag”, als opgegeven tijdstip van aankomst, was een rekbare termijn. Eén sloeg de klok; mijnheer keek op zijn horlogie, en merkte aan, dat het lang duurde. Half twee, en mevrouw beveerde, dat het eene ongeregelde dienst was. Tweé, en de echtelieden zagen elkander aan, alsof ze wel een stukje brood hadden verlangd, want de koffij was uitgesteld tot de terugkomst. Kwart over twee, en mevrouw verzocht mijnheer eens te tikken en te vragen, of de boot dan nog niet kwam; waarop mijnheer tikte en riep, zoodat er verscheidene straatjongens op aankwamen, die schreeuwende de boodschap aan den slapenden koetsier overbragten, welke, zoo gemakkelijk voor zijn baas het geld verdienende, ten bescheid gaf, „dat i wel zoó komen zou.” Half drie, en mijnheer kreeg de kramp in 't been, want die pantalonspande zoo, en — met permissie — het zweet brak hem uit, want hij zat als in een broeikast, dewijl de raampjes, door de warmte getrokken, niet tot verluchting naar beneden konden.

Drie, en mijnheer wilde er uit, want hij zat op de pijnbank: maar mevrouw vond, zulks te gemeen; dat was niet zoo als het behoorde. Kwart over drie, en mevrouw meende, dat er wel een ongeluk kon hebben plaats gehad. Half vier, en mijnheer en mevrouw, die al sedert een paar uren hadden gegeeuwd, begonnen lekkerig óók te worden. De man verstoutte zich te zeggen, dat de vrouw ook altijd zoo'n haast had, en de vrouw beantwoordde zulks met de aanmerking, dat de man ook altijd zoo ongeduldig was. Nog eenige minuten, en mijnheer werd rooder dan karmozijn; want een paar straatjongens staken de tong tegen hem uit, terwijl een derde, met den duim tegen den neus, vijf uitgespreide vingers vertoonde. Weder eenige minuten, en me-

vrouw werd zóó bleek van de warmte, dat mijnheer, trots alle welvoegelijkheid, het portier openstiet, opdat de lucht haar zou verfrischen, en juist wilde de inderdaad bezorgde echtgenoot uitstappen, om de vrouw, die op bezwijmen af was, uit de broeikast te helpen, toen eene meerdere drukte op den oever werd waargenomen, en de ontwaakte koetsier, zich omwendende, riep: „Daar komt i!”

„Daar komt i!” Die woorden bragten méér tot verademing toe, dan het koeltje, dat van de rivierzijde door het nu geopende portier naar binnen drong.

„Eindelijk! eindelijk!” zeide mevrouw, en zij blikte naar buiten, en zag den dampenden *Batavier* den oever naderen.

Mijnheer Papaver, die wee van den honger en stokstijf van het zitten was, kwam, in overleg met zijne vrouw, tot het besluit om uit het rijtuig te gaan, want dat men de gasten toch behoorlijk moest ontvangen. Paver zou de vriendjes in alles behulpzaam zijn, en ze dan in het rijtuig helpen.

Klokke vier, en de boot was aan. Gewoel en drukte zonder voorbeeld. Paver kende die aardigheden; maar, was hij altijd een bijroncer op zekeren afstand geweest — zoo als hij wel gaarne eens een veldslag zou gadeslaan, dat is, van een heuveltje, buiten gedrang en buiten schot — zoo moest hij zich nu in dien chaos mengen, en stootende ellebogen en trappende voeten gaven aan zijn dikwerf geopperd vermoeden zekerheid, dat het „in zoo'n herrie niet alles was.”

Papaver, die reeds zoo veel heeren en dames had zien voorbijgaan, aan wie hij echter volstrekt niet had bespeurd, of een er van zijn nichtje en een ander haar gelcider was, geraakte eindelijk in de grootste ongerustheid, of de vriendjes wel waren medegekomen. Met groote voorzigtigheid en met de voeten zoo buitenwaarts, alsof hij zich in het eerste gelid van parade-toeschouwers bevond, liep hij eenige schreden voorwaarts op de breede plank toe, die boot en wal vereenigde. Paver zag en gluurde, en — schoon er nog beweging in overvloed was — de vriendjes zag hij niet.

„Op zij, lompert!” riep een groote en forsche gebouwde sjouwerman den heer ex-bakker toe, die nog in zijne beschouwingen verdiept was: „op zij, lompert!” Maar eer de lompert op zij was, was reeds zijn regter scheenbeen met eene groote kist, die de sjouwerman op een kruwagen aan wal bracht, in aanraking

geweest, zoo dat hij een luiden kreet liet hooren, die zelfs mevrouw Papaver in de ooren drong.

„Verv.... domkop,” brulde mijnheer, die in de keur zijner woorden, door de hem veroorzaakte pijn, ditmaal slecht zijn fatsoen had opgehouden. — „Korrazie, jongens!” riep de sjouwerman, die inmiddels lagchende zijnen weg vervolgde: „as we den hoed maar op hebben, benne we wijs, hè? Geef hem 'n zootie. Jan! de arreme bol het den slaap nog niet wakker.”

„Arreme bol! Warreme bol!” — Mijnheer ontstelde; hij had niet regt verstaan, maar het been deed verschrikkelijk zeer; hij wist niet wat te doen; hij retireerde en sukkelde naar het steeds wachtende rijtuig terug. Mevrouw zat nog op de zelfde plaats, en toen zij haren echtvriend zoo binkende en zonder vriendjes zag naderen, toen fronsde zich haar goedaardig gelaat, en vroeg zij deelnemend: „Guns Pa, wat is er?”

Papaver deelde zijne gade de treurige ontmoeting met den sjouwerman en de niet ontmoeting van de Engelsche gasten mede; en dewijl het staan hem wat lastig werd, hinkte hij op één been, met behulp zijner vrouw, de trede der koets weder op, en nam zijne vorige plaats in.

„Is 't klaar?” riep de koetsier. — „Hei! hei! neen!” riep de heer Papaver. „Hei! hoor eens, vrindje!”

Langzaam kwam de koetsier van zijne hooge zitplaats, en op de vraag, wat men beliefdde, antwoordde Papaver:

„Ziet gij, weet gij; ik heb mij bezeerd, en wij wachten menschen; misschien zijn ze nog op de boot; maar — hoe kom ik te weten... zoo gij eens even....” — „Hoe heeten de lui?” vroeg de koetsier. — „Ja, 't is eene nicht,” hernam Papaver, „met een mijnheer. Jufvrouw Steigerjagt, en de heer Haply... Vraag maar eens even.”

't Was gelukkig voor den inhoud van het rijtuig, dat de paarden niet holachtig waren; want toen de koetsier wegliep, en mevrouw het gevaar begon in te zien, begon zij jammerlijk te schreeuwen.

De gediensstige van den bok kweet zich wonder wel van zijne commissie; want toen hij op zijn geroep bij de plank: „Ben der ook lui voor een rijtuig?” volstrekt geen antwoord bekam, liep hij terug; en met de opbeurende tijding, dat er geen sterfeling was, smeed hij het portier weder dicht, maakte een vragend signaal, dat beduidde: „Naar huis toe?” en, na een knikken van Paver, besteeg hij weder zijn zetel, waarna de koets in be-

weging kwam, die klokke half vijf voor de deur stond, vanwaar zij vertrokken was.

De koetsier trok aan de schel, de deur werd geopend, en met een gezigt, alsof het achterhuis in brand stond, kwam de dienstmeid op het geopende portier toelopen, en fluisterde, als ware zij bang dat men het binnen zou hooren: „Ze benne der.“ — „Ze benne der....! Wie? wat?“ vroeg mevrouw. — „Wel, de engels,“ zeide de dienstmeid. — „Nicht, met den zeeman?“ riep mevrouw.

De meid knikte geheimzinnig. Met verschillende aandoeningen van confusie, verrassing, spijt over het rijtuig, en wat al niet meer, wipte mevrouw eindelijk uit de gevangenis, welke vier en een half uur geduurd had; mijnheer hinkte haar na, en vergat, mede in de confusie, den vriendelijk knikkenden koetsier; doch deze, zulks bespeurende, was zoo vrij, den heer aan de fooi te herinneren. Papaver kon van de pijn haast niet staan; maar toch bragt hij het zóó ver, dat hij een gulden aan zijne beurs ontworstelde. Na dien te hebben overhandigd, naar binnen wilende hinken, hield hem nog een ander persoon staande, die hem aan „lomperts“ en „warreme bollen“ herinnerde, doch hem nu, uiterst beleefd, om een drinkgeld voor zijne moeite aansprak. Papaver ontstelde; ware hij bakker geweest — hij zoude....; maar thans — hij beet zich op de lippen — zijn fatsoen — en terwijl mijnheer naar binnen hinkte, knikte Toon de kruijer Jan toe, die op den bok zat: *dat* soort was nog het beste!

Mevrouw Papaver stond nog steeds in den gang op haren echt-vriend te wachten; eindelijk, daar kwam hij.

„Paver, een beetje flinker!“ fluisterde mevrouw, terwijl zij de hand naar de kruk der voorkamerdeur uitstak, in welke kamer zich de vriendjes bevonden. — „Ja, poes, maar mijn been!“ zeide de man, zich geweld doende.

Nog eene kleine, zenuwachtige trekking van mevrouw, nog eene moedige pijnverbanning van mijnheer — de deur ging open, en de echtelieden traden, behoorlijk nijgende en buigende, de kamer binnen.

Het nichtje was er; de zeeman was er. Zij waren er al sedert eenige minuten; want met de drukte van aankomst in de onbekende plaats, hadden zij aan geen rijtuig of afhalen gedacht, maar waren, op teregtwijzing van den kapitein, met den sjouwerman medegegaan, die eerst, toen hij al goed op gang was, te weten kwam, dat hij bij Mr. Papaver moest wezen.

„Wel, wel,“ zeide mevrouw Papaver met ware hartelijkheid, „het verbeugt mij u te zien, nichtje! Wat lijkt u op Lau! Och! 't is alsof ik hem zie. Ga toch zitten..... Hoe vaart u, mijnheer...? Och hé, wij dachten al dat het mis was. De boot kwam zoo laat.... U hebt zeker wel honger?“ — „*I am indeed most thankful for your goodness*,“ zeide het nichtje, ligt blozende, terwijl zij mevrouw Papaver met warmte de hand drukte.

Mevrouw drukte het handje der nicht wederkeerig met warmte, maar zag het meisje daarbij tevens aan, alsof zij een onweer te keulen vernam.

„Goed nes, dat ken ik waarlijk niet. Wat zegt u, Papaver?“ Papaver kende het ook waarlijk niet, en zeide: „Dat zal wel zoo wezen.“ — „*Without your humanity I might been....*“ — „Och Heer, daar begrijp ik niets van!“ riep mevrouw, mistroostig haar nichtje in de rede vallende. „Wij zijn eenvoudige Hollanders, weet u? Was Henri maar hier... die zou wel... Toe, Paver, zegt u wat!“ — „Ja, ja,“ zeide Paver, die vreeselijk pijn had, „ik 'ken het *waarachtig* niet.“

De Engelsche zeeman begreep de confusie. Ook hij verstond de Hollandsche taal niet; maar uit alle voorzigtigheid had hij zich vóór de afreize een Engelsch-Hollandsch woordenboek aangeschaft, en na eenig zoeken bragt hij de volgende, weinig samenhangende woorden in den tongval zijns lands uit, die toch voor de Papavers verstaanbaar waren.

„Gelukkig aangekomen,“ ving hij aan. „You nicht — gelukkig — she wezen mogen at your huis. The vader spreken altijd English, the moeder ook, she lieren kan the taal. Dankbaar for your goedheid. Schenken your liefde. God loonen!“ — „Och hé! och hé, dat versta ik, dat begrijp ik best,“ zeide mevrouw, die nu ook meende dat zij — verstaan werd. „Wij doen het met vreugde; wat gepasseerd is, dat is gepasseerd; wij denken er niet meer aan; als nicht maar voor lief neemt. Zoo als u het Engelsch spreekt, verstaan wij het best. Maar ga nu toch zitten!“ En dewijl zij nu zelve de zitplaatsen aanwees, werd mevrouw op dit laatste punt volkomen begrepen.

Wij hebben, door het geven van dit uittreksel, onze lezers op dit geestig geschreven werk opmerkzaam willen maken. Het zou ons zeer bevreemden, indien daaraan geen ruim debiet ten deel viel.

F. C.

Vaderlandsche letteroefeningen, jrg. 1857, deel 1, p. 146-148:

DANIËL SILS. Door J. J. CREMER. *Twee Deelen. Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff en Zoon. 1856. In gr. 8vo. II en 514 bl. f 5 - 50.*

De Schrijver van *Daniël Sils* was ons geen vreemdeling; reeds sedert lang hebben wij in hem eene groote gave opgemerkt van het wedergeven der toestanden uit het dagelijksche leven, vooral van de mindere klassen, en waarlijk onvertroffen is de vader van SILS (ik bedoel niet zijn natuurlijke vader) in de schildering van hetgeen om hem heen voortvalt. Ook nu weder zijn wij bij de lecture van den hier aangekondigden roman dikwijls verwonderd geweest over de gemakkelijheid, waarmede de Auteur zijne personen doet spreken en handelen. Menig tooneel is waarlijk meesterlijk. Vooral trof ons de beschrijving van het huwelijk van SCHOUWE met RIEKA, en het afscheidsmaal dat VOLTER aan zijne vrienden (?) geeft. Die gave van dramatiseren kenmerkt den kunstenaar, die zich weet te verheffen boven zijn onderwerp, en het is de roeping van onzen tijd ons menschen te doen zien en te doen spreken, menschen als wij, menschen, niet zoo als wij ze ons achter den schrijfflessenaar in onze schoolsche wijsheid

scheppen, maar zoo als ze werkelijk zijn. De Heer CREMER begrijpt die roeping bij uitnemendheid, en laat zijne personen spreken en handelen, en het drama afspelen, zonder ons met afgezaagde tirades bezig te houden, of watersoepjes van moraal op elke bladzijde toe te dienen. Daarvoor betuigen wij hem dank, en zeggen van den Auteur, met betrekking van dit boek weder: *„dat hij zich verdienstelijk heeft gemaakt.”*

Maar wij schroomen daarom des te minder om op vele leemten te wijzen. In de eerste plaats vinden wij de handeling door wat te veel personen gedragen; in een werk als hetgeen wij hier beschouwen, kan men zoo vele *détails* brengen als men wil: de aanleg van het boek brengt dit mede; maar des te zorgvuldiger moet men zich voor overlading wachten. Het is eene dikwijls reeds opgemerkte fout, dat men door de invoering van te veel personen de aandacht van den hoofdpersoon aftrekt; en wanneer ook hier SILS meer de hoofdpersoon gebleven ware, het zou de eenheid van het werk hebben bevorderd, en SILS op den voorgrond hebben geplaatst, die nu dikwijls naar achteren wordt gedrongen door personen, welke voor de handeling niet gebiedend noodzakelijk waren. Het is de economie van een verhaal, de handeling zoo veel mogelijk tot weinige personen te beperken. Deze komen dan in het volle licht voor.

Wij prijzen gaarne de keuze der karakters, vooral der nevenfiguren: de familie PAPAVER is allergeestigst gedacht en weêrgegeven, en deed ons aan de STASTOK's denken. MEINIER, Jufvrouw KREKEL, TROM, en de oude vrouw JAC zijn mede goed gedacht, en voor de teekening der BROESEN, de MICAWBER's van het boek, hebben wij dikwijls een bravo! over. De hoofdpersoon alleen — het is zeker geene kleine grief — boezemt echter niet zoo veel belang is. Hij is een beste jongen, dien men in het werkelijke leven graag zou voorthelpen, maar dien men in een boek niet belangrijk genoeg vindt. Men kan het inwendig streven en worstelen van den zoon des volks zeer goed wedergeven, men kan dat met vrucht doen; maar dat *inwendige* leven te beligchamen in een verhaal, is eene uiterst moeilijke poging, die zelden met goed gevolg is beproefd. Zoo als SILS nu is geteekend, boezemt hij ons te weinig belang in, en turen wij met veel meer genot naar de fiks geteekende nevenfiguren.

De *intrigue* vooral verdient geen lof. Zij is vrij gezocht. Vooreerst is het ons vreemd, waarom VOLTER zoo vele menschen vraagt, om zijne reis naar Amerika te hooren bekend maken, en onder die nog wel den schermmeester die hem altijd vervolgde; ten anderen zijn wij geen liefhebbers van al die natuurlijke kinderen, welke uit brieven en medaillons, uit kistjes, of van stervende meiden en huishoudsters, het geheim hunner geboorte vernemen, en dan eensklaps rijk en gelukkig worden. Hier zijn het bijna alle natuurlijke zonen en dochters waarvan sprake is, ten minste een groot deel der handelende personen verkeert in dat geval. Bij de ontkenning, die ons wel wat spoedig in 't werk gaat, is het ons niet begrijpelijk hoe RIEKA eensklaps merkt, dat DANIEL haar en zij DANIEL lief heeft, en hoe zij, voor de derde maal, *eeuwige* liefde zweert, terwijl het niet kiesch schijnt van den kieschen DANIEL, eerst de som gelds aan haar te geven, en haar daarna — zeker in gemeenschap van goederen — te huwen. — De ellenlange brieven, die al de geheimen aan het licht brengen, maken de lecture niet aangenamer, die anders niet ligt iemand onvoldaan zal laten.

Hij die het leven om hem heen zoo aanschouwelijk en gemakkelijk weêr kan geven als de Heer CREMER, heeft eene groote gave; maar die gemakkelijheid moet tot des te ernstiger studie aansporen; zij verleidt anders ligt tot het verwerpen van het snoeimes der kritiek. De Heer CREMER denke aan het *Nonum prematur in annum*, maar... hij doe ons toch niet te lang wachten om ons nog iets van zijne hand te laten genieten.

DANIEL SILS, door J. J. Cremer. Twee deelen in groot 8vo., te *Arnhem* bij Is. An. Nijhoff en Zn. 1856. *Prijs f* 5,50.

Zag Referent er vroeger eenigzins tegen op, aan het verzoek der Redactie, om bovengenoemd werk in *Gelderland* aan te kondigen, te voldoen, thans neemt hij die taak met meerdere gerustheid op zich, nu hij door velen met hoogen lof er van hoorde gewagen. Hij kan toch nu, zonder den schijn van overdrevene vooringenomenheid met het werk van den Heer CREMER, die het Maandschrift *Gelderland* met zoo menige welkome bijdrage versierde 1), op zich te la-

1) »De heer CREMER — zegt de heer s. in zijne recensie van den DANIEL SILS in *de Gids*, Februarij 1857, bl. 302, — is gunstig bekend door zijne *Novelles* in den Gelderschen Volks-almanak en het Tijdschrift *Nederland*.” Is het genoemden Referent dan niet bekend, dat de heer CREMER ook *Novellen* schreef voor het Tijdschrift *Gelderland*, dat dien geachten auteur sinds jaren onder zijne getrouwste medewerkers mogt tellen en waaraan hij de geurigste vruchten van zijnen geest afstond? Of is wellicht weinige ingenomenheid met het Tijdschrift *Gelderland* oorzaak, dat daarvan door s. geene notitie is genomen?

Hoe het zij — de Red. van genoemd Maandschrift maakt het zich tot eenen aangenamen pligt, hierbij eene lijst te geven der bijdragen, waarmede de heer CREMER het opluisterde. — *De droom eener Moeder*. — *Een Betuwsch Landman met zijn zoon op reis naar de Amsterdamsche kermis* (*Gelderland* 1853, II° Jg.). *De Fransche komiek en de Baronesse*. *Iets over en uit de Tooneelwereld* (*Gelderland* 1854, III° Jg.). *De vriend van den huize* (*Gelderland* 1856, IV° Jg.). *Toonen in den Nieuwjaarsmorgen* (*Gelderland* 1857, I^o aflevering).

den, vrijmoedig voor zijne overtuiging uitkomen, dat hij zijnen *Daniel Sils* met bijzonder genoegen gelezen heeft, dit in tweederlei opzigt oorspronkelijk boek eene belangrijke aanwinst houdt voor onze Romantische literatuur, terwijl hij niet in 't minste twijfelt, of dat publiek. 't welk degelijke kost ook daarin verlangt en even afkeerig is van Fransche horreurs, als van Engelsche langwijlige vertogen, zal daarover hetzelfde oordeel vellen.

Wij zouden den Schrijver weinig regt doen, door alleen zijne onderhoudende en gemakkelijke manier van verhalen, of liever vertellen, te doen opmerken, — waardoor hij ook voor de schijnbaar eenvoudigate personen en zaken belangstelling weet in te boezemen en de aandacht zijner lezers opwekt, gaande houdt en klimmen doet — of zoo wij slechts de hem eigene gave van getrouwe en aanschouwelijke voorstelling roemden, hetgeen in hem den gelukkigen beoefenaar der hooge schilderkunst doet erkennen, — eene voorstelling zoo levendig, dat men zijne personen als voor oogen ziet en bij hunne handelingen tegenwoordig is. Maar meer nog dan dit troffen ons zijne blijkbare tact, om datgene op te merken, wat doorgaans voorbij gezien wordt en toch zoo belangrijk is, zijne studie van hetgeen in de werkelijke wereld ondervonden en geleden, verrigt en verzuimd, bejaagd en verwaarloosd wordt; zijn opklimmen tot de roersels en drijfveren — het ontleden der beginselen en oogmerken — de, hetzij hoog ernstige, hetzij echt luimige voorstelling der gevolgen van 's menschen daden en lotgevallen, de kennis in één woord, die hij door nadenken en onderzoeking, door aanschouwing en ondervinding, van de wereld, vooral van het menschelijke hart, die raadselachtige microcosmos! toont verkregen te hebben.

Het is dan ook zoo geheel onjuist niet, wat wij hoorden bevestigd, dat CREMER eenige geestverwantschap heeft met den talentvollen DICKENS, wien hij zich wellicht tot model heeft gekozen en wiens *David Copperfield* hem, onder het schrijven van zijn boek, zeer waarschijnlijk voor oogen heeft gezweefd.

Wat de personen, die de Schrijver in zijne *Vertelling* (gelijk hij zelf zediglijk dit zijn werk noemt) ten tooneele voert, betreft, — ze zijn afwisselend en ongedacht dikwerf hunne lotgevallen; belangrijk zijn de betrekkingen, waarin zij vroeger of later blijken tot elkander te staan en gewichtig is de invloed, dien zij door woord

en daad, door voorbeeld en levenslot, onderling uitoefenen. Terwijl vroeger in verdichte verhalen meestal de hoogere kringen der maatschappij ter aanschouwing werden gegeven, bevinden wij ons hier doorgaans onder den burger- of ook wel zoogenoemden minderen stand, die zoo vele nuances en schakeringen aanbiedt, bij wien de driften en hartstogten niet minder hevig woelen en werken, waar ongekende lotwisselingen evenmin zeldzaam zijn en ware grootheid van ziel, diep en levendig gevoel voor het ware en schoone, naauwgezette pligtsbetrachting en edele zelfopoffering tot heil van anderen dikwerf den treurigen nacht verhelderen, waarin onkunde en zedeloosheid zoo vele anderen doen omdolen.

Dat de Schrijver een hooger doel had, dan zijne lezers aange-naam bezig te houden en eene welkome verpozing na ernstigere bezigheden te verschaffen, zal wel niemand betwijfelen, en, zoo wij voor dat doel houden: *de meerdere eerbiediging van eene ver-geldende Voorzienigheid* en meenen, dat hij tot bereiking daarvan gedaan heeft, wat, in betrekking tot het gekozen middel, in zijn vermogen was, zullen wij ons waarschijnlijk wel niet geheel bedriegen. Vinden wij hiertoe menigvuldig scherts en luim gebezigd, zij is altoos vriendelijk en nimmer beledigend; zij raakt nooit daa- boven verhevene personen en zaken. Zwaait de Schrijver den geessel der satire, het zijn alleen de kleingeestigheid en zwakheid, de eigenwaan en trotschheid, de schijnheiligheid en bemoeizucht, die hij zoekt te treffen, het is alleen de zonde, die hij onverdraagzaam, o! dat ieder het deed! achtervolgt, ten bloede toe kastijdt en in haren snooden en verachtelijken aard en rampzalige gevolgen met sterke, doch nooit te donkere kleuren afschildert.

Men meene echter daarom niet, hier slechts bittere ernst en scherpe satire te zullen vinden, neen! zoo ooit dan hebben deze in dit werk een vriendelijk gelaat en bevallig kleed aangenomen; zoo ergens wordt de waarheid hier lagchende gezegd en de wrangste medicijn verzilverd ten gebruike gegeven, ja! niet zelden zal men den glimlach moeilijk onderdrukken en de erkentenis niet weêrhouden kunnen, dat *echte* humor en *geestige* spot, zeldzame gaven onder ons! den Schrijver in ruime mate ten dienste staan.

Gelijk het moeilijk zijn zou in een kort bestek ~~eene~~ schets van den Roman te geven en den loop der hier voorgedragene gebeurtenissen voor te stellen, die, schoon zij geleidelijk uit elkan-

deren voortvloeijen, door de menigte handelende personen zeer ingewikkeld zijn en slechts langzaam tot de ontknooping leiden, zoo zouden wij ook daardoor de illusien benemen, die zeker door de lezing gewekt worden en de nieuwsgierigheid vroeger bevreemden, dan wij nuttig en noodig achten. Wij getuigen er alleen nog van, dat de meeste lezers het werk niet zonder noodzakelijkheid uit de handen leggen, maar hunne belangstelling zullen zien vermeerderen, daar in boeienden en keurigen stijl de treffendste tooneelen uit het huiselijke leven hier afwisselen met natuurschilderingen, die diep gevoel en innig besef van des Scheppers almacht en liefde ontdekken en verwekken, terwijl zich overal een hart openbaart, dat klopt voor het tijdelijk en eeuwig welzijn van den natuurgenoet, dat ook in den armste een voorwerp ziet van belangstelling en mogelijke ontwikkeling ten eigen en anderer nut. Onderscheidene karakters vindt men hier geschetst en getrouw volgehouden, die men zeldzaam ontmoet, of die, hoevele familietrekken zij ook onderling gemeen mogen hebben, echter in velerlei weder onderscheiden zijn, terwijl allen, zonder overdrijving, even eenvoudig, als waar voorgesteld, spreken en handelen als van hunne opvoeding en ontwikkeling, van hunnen landaard en hun standpunt in de maatschappelijke en zedelijke wereld verwacht moet worden. Ten einde onze lezers zelve te doen oordeelen en tot de lezing van het werk zelf uit te lokken, geven wij daaruit hier eenige proeven, wier plaatsing wij tevens met den aard en het doel van dit Tijdschrift overeenkomstig achten.

Deel I, bl. 4 vv. „Omtrent de moederlijke pligten had mama sijn de eenvoudigste begrippen gevolgd. De kost, de kleeren en de huisvesting, ziedaar de drie zaken, die zij haar kind moest verschaffen. Het laatste was geen bezwaar, want haar zolderkamer was ook de daarbij behorende bedstede was voor hun beiden ruim genoeg, en wat de kost en de kleeding betrof, ja! dat moest haar stalletje opdiepen, maar kwam er soms een warpunt in de rekening, dan was de bezoeker van de kraamkamer nog wel eens te vinden, die dan al ligt een oude aflegger of wel een klinkend stuk ten beste gaf. Bidden of danken, daarvan had DANIEL nooit iets vernomen, want als het keteltje moes door eene buurvrouw aan het kraampje werd gebracht, dan oordeelde de moeder het raadzaam om maar terstond aanvullenderwijze te werk te gaan:

„de eerste warmte was er dan toeh al af, en — 't goeije geld moest er maar voor betaald worden.“ Maar Zondags? Ja. Zondags was het voor de nijvere vrouw ook al geen rustdag; haar kamertje moest dan toch ook een beurt hebben, en als DAANTJE dan tot den middag in het bed had gesparteld — aangename afwisseling na het zesdaagsche verblijf achter moeders zetel in het kraampje — dan moest hij de wekelijksche revue passeren en was het stof dan wat diep geworteld, dan tooverde de tamelijk stevige moederhand meermalen op DAANTJES teer gelaat eene uitdrukking, die aan een der beelden van de *Laocoöns* groep denken deed.

Bladz. 72 vv. De winter, die zoovele lange maanden zijn ijzeren scepter had gezwaaid, scheen vermoeid van zijn rusteloos heerschen, en schoon hij, bij de annadering der blozende lentemaand, haar tegen gromde en bulderde, zijne beste krachten waren verlamd en onwillig neeg hij het hoofd ter aarde, terwijl hem de steenen kroon van de grijze lokken viel. 't Was morgen, en wel een morgen, als wilde de weelderige lentemaagd aan de aarde toonen, dat zij bewind ging voeren en vriendelijk scheen te zeggen: „ik zal u zacht regeren.“ Zacht en streelend waren de eerste stralen der voorjaarszon, zacht en teeder waren de kleuren der ij groenende boomen, zacht en liefelijk was het getijl en gefluit der gevederde luchtbewoners, terwijl geen windje den vliet rimpelde waarin de eerstelingen der schepping zich spiegelde, om haar morgengewaad te beschouwen. Eerste lentemorgen! beeld van Gods liefde. — 't Is dan, als zegt de tolk der Godheid — dat is de onthuikende natuur — tot den mensch: „ik heb geen lust in het plagen; ik zal u verheugen en weldoen; ik zal mijne levensgeesten uitzenden, om u spijs te bereiden. De bloemen zullen geuren, de boomen en velden zullen vruchten dragen, de wateren zullen stroomen en alles wat ik nevens u op aarde schiep, zal u ten dienste zijn.“ Zóó spreekt die tolk der Godheid luid, maar eene vermaning voegt hij er bij: zie! de boeien, waarin de aarde gekleisterd lag, zijn verbroken, de vaste ijsmassa's werden bewogen, de knopjes gaan open, de blaadjes spruiten uit en werpen de bolsters, waarin zij besloten waren, van zich; het vee verliest de dikke wintervacht, halmen, heesters en boomen en al wat groeit in de aarde, verheft zich naar boven..... zoo ook gij, mensch!.... werp met uw winter gewaad tevens den bolster

van u, die tot heden uw hart omsloot. Laat de vriendelijke lentezon de ijskorst wegdooijen die het tot heden omgaf; zie naar de halmen en planten, zij wassen naar boven. Naar boven, o menschen! naar boven! warmte voor kon! leven voor doodslaap! Naar boven! naar boven! het heerlijke beeld van Gods liefde, de lentemorgen, hij wenkt naar boven!

Bladz. 75 vv. De Heeren KNIPPEL en BROES gingen hengelen. 't Is 'en mooie liefhebberij, dat hengelen! Wij spreken hier niet van *visschen*, dat is: vischvangen tot voedsel voor menschen, maar bedoelen alleen dat zielverheffende hengelen voor tijdverdrijf.

Hengelen: *geestdooden* — *lichaamdooden* — *tijddooden* — *kattischdooden*. Hengelen! (de lezer gelieve goed te verstaan, dat er op alle regels uitzonderingen zijn). Hengelaars! *onbeduidende menschen* — *ongevoelige menschen*. Ja! 't is een gewigtige studie, om aan de beweging van dat doorpande kurkje te kunnen zien, of het een baarsje, of een voorntje, of wel een aaltje is, dat zich laat bedriegen. 't Is een dierbaar geduld oefenen, om uren achtereens te staren op dien dobber, staande met den hengel in de hand, of wel, liggende, met dat langwerpige moordtuig naast zich. 't Is eene gezonde oefening, zoo uren achtereens in weer of geen weer op vochtige plaatsen te staan of te liggen, terwijl het klare of bittere vocht tot opwekking van tijd tot tijd, *vuur* naar binnen werkt.

't Is een woekeren met de afgewogen uren, dat hengelen! 't Is een begerlijk loon, dat het verschaft — te weten, wanneer het meeloopt — twee voorntjes, één baarsje en misschien een snoekje, of brasem, die zamen in het netje geperst, zoo akelig en melancholiek kijken en zoo raar gapen, als wilden zij zeggen: „Wreeddaard, wij zijn maar één hapje!“

Bladz. 94 vv. Vrouw MUR, met haar schoudermanteltje omgeslagen, ging langzaam, op haar krukje leunende, en aan de andere zijde door RIEKA ondersteund, met de menigte vooruit, die naar het Godshuis opging. De zon was nog niet ondergegaan, maar toch schitterden de hooge kruisramen van het groote gebouw reeds van het licht, dat er binnen was ontstoken en 't was als spraken de ramen naar buiten: „Komt allen hier, die het licht liever hebt, dan de duisternis.“ Vrouw MUR betrad met RIEKA het voorportaal van 's Heeren woning. Welluidend en statig ruischten de orgeltoonens langs de wanden van het voor

de oogen onbegrensde gebouw, waarin het ontstoken lamplicht met de uitdovende dagtoorts een zegevierend kamp voerde. Krachtig en plegtig steeg de *voór*zang, een loflied aan God naar boven en terwijl de beide vrouwen twee plaatsen achter den preekstoel in bezit namen — want ook in den tempel verbroederen zich de rijken niet gaarne met hunne arme medechristenen en laten, zonder bezwaar, de slechtste plaatsen aan hen over — betrad de evangeliedienaar het gestoelte en sprak een kort gebed uit, waarvan de gediensstige stovenzetsters, met ongeduld, op het „amen“ wachten, om met gloeiende kooltjes en onbezette plaatsen, in vernieuwde woede, hare dubbeltjes-jacht te kunnen voortzetten, zonder misschien ooit aan Matth. 21 vers 12 en 13 gedacht te hebben.

„'t Is, helaas! eene waarheid, dat van die honderden, die zich als christenen in het Godshuis vereenigen, zoo velen met geheel andere dingen vervuld zijn, dan de hoogere, waarmede zij zich moesten bezig houden. Hij moet wel schitteren, de leeraar; hij moet wel naar alle zijden bloemen strooijen en kunstmatige knal-effecten te weeg brengen, die tot bewondering en verrukking dwingen, wil hij, al zij de rede ook nuttig en goed, de algemeene aandacht boeijen. Helaas! mooie shawls *hier*, elegante hoodjes met prachtige pluimen *daar*, walmende kooltjes op zijde, het bont van Mevrouw A. wat verder, de prachtige klampen aan het kerkboek van Freule B. daarginder, de gitzwarte knevels van den Luitenant C. in de hooge bank, en de lieve gezigtjes van zoo vele teedere schepseltjes, overal verspreid..... nogmaals helaas! 't ligt alles meer onder het bereik van den zinnelijken mensch en de dingen, die des Geestes Gods zijn, vat hij niet.“

Bladz. 101 vv. Onderdom, van waar toch uwe sterkte, bij zoo veel gebrekkigs? Zijn het uwe brilglazen, waardoor gij licht in de duisternis ziet? Zijn het uwe krukken of stokjes, waardoor gij vast staat, wanneer jeugdigen voor 't leed onmagtig bezwijken? Zeg, oude vrouw, waarom valt ge ook niet vernietigd in uwen leunstoel, nu de kreet: „hij is dood,“ in uwe ooren dringt?

Hoe komt het, dat gij nu staat, daar gij anders weenende nederzat? Van waar uw kracht in dezen akeligen stond, daar u gemeld wordt, dat het eenige wat u van uwe dierbaren overbleef, wreed van u is weggescheurd, daar u het eenige kind van

uwen eenigen zoon ontviel, hij, die uw steun was, uwe liefde, uw trots, uw ik, uw alles, zeg, oude, zeg, ongelukkige, zwaar beproefde, oude vrouw, van waar die kracht.....?

„Van boven.” Ja, van boven! Den strijd van het ligchaam tegen den geweldigen sloopgeest aan te zien, had haar benaauwd en bekommerd; de hoop, die lieve troosteres en gezellin door 't leven, door 't lijdende leven vooral, had haar gedurig tot bidden aangespoord; zij had hem zoo gaarne behouden, haren eenigen *Joc*, maar thans — die woorden, door den prediker, ook in het nagebed herhaald: „ons sterven zij leven bij U!” zij had ze niet te vergeefs gehoord: sterven is leven, — en, schoon de goede ziel op haar krukje voorwaarts strompelde en niet regt bespeurde, wat er om haar voorviel, zoo kreeg zij kracht van boven, om bedaard het schouwspel der vernietiging gade te slaan en terwijl zij den nu weder strak op het lijk zijns vriends starenden DANIEL, bij de hand greep, — want lang kon ze niet alleen staan — zeide zij: God gaf hem, God nam hem weg. De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heeren zij geloofd! Maar toch zij weende, de oude, en zij mogt weenen, want haar meester weende ook, toen hij op aarde was.

Bladz. 104 vv. HENDRIK PAPAVER, maar nu (na de opruiming der overvullige letters d. k. en p. a. en met eene behakking of bespijking der e. in ver naar welgevallen). HENRI PAVÈR was de eenige zoon van den Heer DIRK PAPAVER en van Mevrouw CLASINE PAPAVER, geboren STEIGERJAGT. Geboren STEIGERJAGT, ja, met dat geboren kon Mevrouw gerust voor den dag komen, van haar kant kwam het toch maar. PAPAVER was van heel min: zijn grootvader was metselaar, zijn vader timmerman en hij, die reeds vroegtijdig veel liefhebberij voor warme krentebollen aan den dag legde, had zijn ziel en zinnen op den gloeienden oven gezet en vader timmerman, die ook de bakwoede zijns zoons had waargenomen, begreep, dat het dien kant maar uit moest, want: „men moest de kinders in de vecasie niet controleren.” Zoo was PAPAVER bakker geworden en had jufvrouw STEIGERJAGT met een zoet lijntje achter de toonbank weten te krijgen, welke plaats zij echter nimmer zou hebben ingenomen, indien PAPAVER niet zoo'n goeie borst ware geweest en 't in de bakkerij niet altijd zoo lekker geroken had, want de STEI-

GERJAGTS.....! en als de oude Neef zou te ruste gaan — O hé.....! Reeds kort na het huwelijk werd al, wat nog lichtzijde aan het bakkerschap voor jufvrouw PAPAVER was geweest, in nevelen gehuld; het zakkerige bemeelde gewaad van den „goeijen borst” stond al zeer treurig, de winkeldeur togte geweldig en uit de bakkerij kwam nog altijd de lekkere lucht, die haar echter van lieverlede zoo zeer begon tegen te staan, dat zij 's middags niet den minsten eetlust gevoelde. Gelukkig! ja waarlijk gelukkig dus voor jufvrouw PAPAVER, dat de genoemde neef zijn aardsche kluis moest verlaten en naar hoogere gewesten afreisde. Gelukkig, want de neef had er toch geen genot van, oud en gebrekkig als hij geweest was, en zij, zij zou haren PAVÈR uit het meelpak redden, van voor den oven wegtoveren en een stand in de maatschappij met hem innemen, die haar als eene STEIGERJAGT van rechtswege toekwam. En de neef, die een graanhandelaar geweest was, had veel, zeer veel nagelaten, nog veel meer dan men vermoed had en Mevrouw CLASINE PAPAVER geb. STEIGERJAGT werden bij de laatste wilsbeschikking, vijfdesde deelen dier nalatenschap toegewezen, terwijl een bloedneef het overige zesde deel bekomen had. Wat er, na de deeling, van LAU den bloedneef werd, wist zij niet, want hij was kwaad geweest, dat niet de helft zijn deel was geworden en had, „toen alles uit de wereld was” in een roes den afgogt geblazen. Neef had zijn reden gehad — maar 't regte, dat wist zij zoo niet.

't Is een heele toer voor een eerlijken bakker, die niet hooger dan tulband klimt en maar alleen met Sint-Niklaas zich in sferen van banketletters waagt, 't is een stout stuk, om zich tot eene STEIGERJAGTSche hoogte op te winden en den stand eer aan te doen, waarin de fortuin hem nederzet. Bakker DIRK was nu reeds sedert jaren Mijnheer PAPAVER; op brieven soms: WelEdel, zelfs WelEdelgeboren en op Nieuwjaarsrekeningen enkele malen: Edel Achtbaar of Edelgestreng of Weloorwaard en Zeer Geleerd, al naar het viel. Intusechen, vrouwe CLASINE had werks genoeg gehad, om den hoekigen echtgenoot wat af te ronden, maar in drie en twintig jaren kan er heel wat veranderen en wie hem niet kende en hem des morgens aan het ontbijt met de kamerjapon om de leden, in de *voltaire* liggende, met de Haarlemsche Courant voor zich, had waargenomen, hij zou Papa PAPAVER minstens voor een staatsman

hebben aangezien, die nog maar even het blaadje doorliep, voor hij zich aan zijne gewigtige bezigheden begaf."

Bladz. 120 vv. De treurige morgen was voorbij. Drok was het in het kamertje geweest, toen de mannen, die JOC hadden begraven, met DANIEL waren terug gekomen. Vreemd! ze hadden gepraat en brood gegeten en koffij gedronken en daarna uit lange pijpen gerookt, als of er niets gebeurd ware. Vreemd! ze hadden gelachen ook, wel niet luide, maar toch gelachen, omdat een van hen vergeten had de schuttersstreek van zijn zondagsche broek te doen en nu zoo was mede geweest. Een van hen had nog verhaald, dat het eens gebeurd was, dat een die begraven werd, van binnen tegen de kist had geklopt, en dat hij, nadat men de kist had geopend, er levend was uitgekomen, zoo dat RIEKA het angstzweet was uitgebroken, omdat het toch wezen kon, dat JOC ook schijndood begraven was. Verder had er een nog gezegd, dat het naar was, een ander dat het eigenlijk maar gelukkig was, want dat de jongen toch altijd een *krak* zou zijn gebleven, hij stak in een slecht vel: een derde, dat hij met alle *pleier* was mede geweest, en dat, „bij dingen of zóó (hij bedoelde zeker de oude vrouw) men altijd over hem dispenseren kon, een vierde eindelijk had gemeend troostgronden te moeten aanvoeren en onthaalde het bedroefde drietal, onder het slurpen van een kopje koffij met zoet, op eens menigte bijbelteksten, die slecht gekozen, weinig effect deden, terwijl hij ten slotte aan het weenende meisje den troost gaf, dat zij namelijk met der tijd nog wel een ander zou krijgen.(!)'

Deel 2, bladz. 81. Jufvrouw TROM — zoo heette de huishoudster — had den tegenwoordigen schoolmeester den eersten levenskreet hooren galmen; zij had hem gekend, eerst zoo verbazend rood, zoo verbazend klein en verbazend schreeuwerig; daarna zoo verbazend geel en weerspanning, wanneer hij moest ingeroeld worden, of wel — zoo als zij het noemde — wanneer men van hem een monsterspeldenkussen maakte. Jufvrouw TROM beweerde steeds, dat het jonge BEATJE zijn zwakke moeder onbarmhartig had doodgеггeld, want dat zij, Jufvrouw TROM, het geusis in haar hoofd, dat haar nimmer verliet, alleen aan dat onbarmhartige geschreeuw had te danken. Jufvrouw TROM, aan wie de Heer ALBERTUS SCHOUBE, volgens haar eigene verklaring, 'mensche-

[illegible]

meester, wanneer hij met zijn: „kinderen school!“ of „kinderen binnen!“ of „kinderen leeren!“ de jongens, die op het kerklof zoo dapper haasje-over springen, en de meisjes, die zoo vlug boompje verwisselen, of anders de jongens bewonderen en tevens hun aardig spel benijden — die arme jongens! wat zullen ze in latere dagen nog dikwijls benijd worden — in het wit gepleisterde vierkant roept, waar bijna alles wat ze onder de oogen krijgen zullen, wit en zwart is. De witte muren met zwarte borden en witte letters er op; de zwarte leijen, de zwarte griffels, die alweder witte letters geven; wit papier, zwarte inkt, witte boeken, maar 't geen op dat wit gedrukt staat zoo bijster zwart, zoo onbegrijpelijk zwart, zelfs wanneer zij verstaan hetgeen dat zwart op wit hun verhaalt, dan worden die allerliefste „brave MARIA's en HENDRIKKEK“ nog onbegrijpelijker, dan toen zij ze slechts bij namen kenden. Wit en zwart: wit de boordjes van den schoolmeester, maar zwarter nog dan het halve mud, dat daar naast die koppen en — het eenige wat glimt — bij die kan met hare onderhoorigen, benevens het zwarte pond met zijne koperen onderdanen, op die plank staat, zwarter nog ziet dikwijls de man, dien zij moeten liefhebben als hunne ouders, die hen zal onderwijzen en vormen tot nuttige leden der eenvoudige maatschappij, waartoe zij behooren.

De nu zalige onderwijzer SCHOUWE was inderdaad een braaf en goed man geweest, doch binnen de witte wanden hadden de kinderen nog wel zoo lief op de zwarte borden en leijen getuurd, dan dat zij de oogen op zich gerigt zagen, die van achter den lessenaar zwarter gluurden dan de inktpotten, waarin zij hunne penne doopten.

Hadden zij inwendig gejuicht, toen de oude man, op eene plegtige wijze, zijn zoon als den nieuwen onderwijzer aan hen voorstelde, en beval en vermaande, om hem *die* achting en *die* liefde te betoonen, die hij zoo ruimschoots had mogen ondervinden (?); zij hadden nog ruimer geademd, toen zij den nieuwen ondermeester voor de eerste maal in het vierkant ontwaarden. Niet een van al die knapen, die vast bepaald hadden den nieuwen ondermeester met natte propjes te zullen schieten, of — als ze 't gedaan konden krijgen — een inwijdingskruis met krijt op den rug te teekenen, had het gewaagd, een dier voornemens ten uitvoer te brengen, zelfs de eerste klasse was werkelijk, door het vriendelijk gelaat van het *nieuwe voege*, zooals een der belhamels

DANIEL SILS reeds vooraf genoemd had, als geëlectriseerd geworden. Alras was er inderdaad iets tusschen de bende en het voege ontstaan, dat het denkbeeld der natuurlijke vijandschap banden 't was zelfs opmerkelijk, hoeveel harder de jongens bij het in- en uitgaan van het vierkant, „dag ondermeester“ dan wel „dag meester“ zeiden, en hoeveel sterker de meisjes, bij dat in- en uitgaan den stuipachtigen schok — als of ze op den grond gingen zitten — voor den eerste dan voor den laatste vertoonden, en zelfs enkele, bij dat schokkende manueel, hetwelk de oude heer SCHOUWE bij wijze van dienaar in 't leven riep, een vriendelijk knikje voegden, of wel, maar bijna onhoorbaar, even als de jongens, „dag ondermeester“ zeiden.

En nu — de drie dagen, dat de jonge SCHOUWE van huis was en het bewind alleen in DANIELS handen liet, waren werkelijk feestdagen voor de Reuksche schooljeugd. Meester was wel goed, ja, zelfs oneindig veel beter dan „de oude“ geweest was, die altijd bromde; maar ondermeester! zie, ondermeester, dat was nu iemand, voor wien men uit louter plezier, als hij het verlangde, een schrift zou overschrijven, of een les uit den verschrikkelijken braven HENDRIK zou overlezen.

't Was raar, meester SILS gromde nooit en keek maar zeer zelden zuur — slaan deed hij nimmer — en toch was er een stilte en een orde, die de oude SCHOUWE, indien hij 't gezien had, een: „hoe is 't wereldsch mogelijk!“ zou hebben doen uitroepen. Hij, die gemeend had, dat boerenkinderen niet anders dan met scherpe werktuigen konden beschaafd worden, hij zou inderdaad vreemd op zijn neus hebben gezien, wanneer hij zelfs BART SCHOL, die altijd de kat de bel aan durfde hangen en altijd weerspanning was, met een glans van verrukking zijn schrift had zien schrijven, alleen in de hoop van het: „best jongen!“ of „knapjes BART, ik zal er *uilmuntend* onder schrijven“ uit DANIELS mond te vernemen. Ja! SILS had het geheim verstaan, waardoor men de liefde en achting van kinderen tot zich kan trekken: gelijkmatige ernst, zachtheid en geduld, het opwekken eener gepaste eerbied, vriendelijk zijn, niet tegen enkelen, maar tegen allen zonder onderscheid. De zacht vermanende blik, die zegt „jongen, dat is niet goed, gij weet wel, dat behoort zoo niet,“ werkt beter en duurzamer, dan die blik der verschrikking die spreekt van rakkert!... nog eens... dan zal ik!“

Bladz. 189. Nog verder wist men, dat Meester DOREN naar

RENK was gekomen, om voor de bedroefde tante TROM zoo 't een en ander te regelen en zeide de booze wereld zelfs, dat meester DOREN onder de roos had verzekerd, dat hij, „in weerwil der geestelijke huwelijkswanbegrippen der beminnelijke zuster des ouden overledenen meesters wel grond meende te hebben voor het voeden des heerlijken vertrouwens, dat gezegde zuster, mejufvrouw DEBORA TROM, zijner zalige vrouws plaatse, aan de zijde zijns verderen levens, wel der aanneming waardig zou keuren, hetgeen zijns bedunkens des te gevoeligker kon plaats grijpen, dewijl hij — meester DOREN — een der eerbiedwaardigste en belangrijkste standen in de maatschappij bekleedde en mejufvrouw BORA — door het diep onheil, den jonggehuwden ambtsbroeder weêrvaren en de der jeugd eigene onvoorzigtigheid, waardoor de jonge weduwe niets was *verbleven* — Gods zegen deelachtig geworden zijnde, een penningken was in den schoot geworpen, dat, hoe gering en nietig ook, toch een penningken kon zijn tot kweeking der innigste genegenheid.”

Hebben wij door de mededeeling dezer proeven, waarbij wij eene hier zoo noodige verscheidenheid in acht namen, onze ingenomenheid met dit werk zoeken te rechtvaardigen, wij willen ook enkele aanmerkingen niet verzwijgen, die zich onder het lezen opdeden, ons overtuigd houdende, dat de Heer CREMER, hetzij hij ze al, dan niet gegrond erkende, er alleen een bewijs in zal vinden van onze waardering zijner talenten. Zoo vragen wij dan met bescheidenheid, of de hooftpersoon zelf wel in die mate des lezers bijzondere belangstelling wekt, als hij moest doen en of hij zich niet te zeer verliest onder die menigvuldige personen, wier karakter meer pikant en excentriek, wier handelingen meer volslagen boos, of zekzaam edel, wier lotgevallen meer buitengewoon zijn, dan met hem in een of ander opzicht het geval is. Dat RIEKA VAN LOON, zelfs na den dood van SCHOUWE, niets van DANIELS liefde voor haar bemerkt, zal, vertrouwd ik, de verwondering wekken onzer lezers en haar niet natuurlijk voorkomen; terwijl, zoo ik meen, de mannen van de balie zullen oordeelen, dat SCHOUWE zonder testament gestorven zijnde, zij met geene ƒ 25 jaarlijks te vrede behoefde te zijn, maar de helft des boedels konde eischen. Komt ons verder de rol, die CASPER MEINIEK te vervullen heeft, zeer

vreemd en tot het plan des Schrijvers niet volstrekt noodig voor, wij zouden hem wel geheel, althans zijne ontmoeting met JIM CROW gemist willen hebben, ofschoon, wat het eerste betreft, het idee, dat hij op een verkeerd schip de reis doet, eene origineele trek is en wij, wat het laatste aangaat, te weinig met de Americaansche zeden bekend zijn, om daarover juist te kunnen oordeelen. Hoewel wij, helaas! weten, dat een HENRI PAPAYER, als student en als predikant, hoe afschuwelijk ook, tegenwoordig niet onder de onwaarschijnelijkheden behoort, zouden wij echter, om des misbruiks wille, geraden hebben, het op bladz. 256 van het tweede deel voorkomende, liever in portefeuille te houden, wat welligt ook op bl. 322 toepasselijk is. Eindelijk vinden de diep gezonkene bewoners van *de Nachtuil* eene familie, waaraan wij gaarne een minder beroemden en achtingswaardigen naam hadden gegeven, eenigzins overdreven of liever te naakt afgeschilderd.

Voor wij hier onze aankondiging besluiten, merken wij nog op, dat schoon zelve, helaas! onbevoegd, om het musicaal talent van Mej. EMMA KONING te beoordeelen, die, met de melody van een allerliefst zangstukje des Schrijvers werk versierde, wij door anderen hoogen lof daaraan hoorden toebrengen; dat de titelplaat treffend gekarakteriseerde beeldenissen van alle de voorkomende personen te aanschouwen geeft, door den Heer CREMER zelf geteekend; dat in de met geestigen scherts gekruide narede (die wij bij gebrek aan plaats moeten terughouden, maar anders zeker mededeelden) des Schr. beminnelijke *zelfstandigheid* treffend uitkomt, dat de plaatsing der scheiteekens wel iets te wenschen overlaat, doch wij zoo goed als geene schrijf- of drukfouten aantreffen en eindelijk dat gelijk de Schr. zijnen lezers toeroept, zoo ook hem geldt het „*Vaarwel! ik hoop tot later,*” van

R. VAN BRUNINGEN VAN HELSDINGEN.

Ommeren Jan. 1857.

De nieuwe recensent, 1858, 1e stuk:

J. J. CREMER, BETUWSCHE NOVELLEN. Twee Deelen.
In één bandje. Te Haarlem, bij de Erven Loosjes. 1856.

J. J. CREMER, DANIEL SILS. Twee Deelen. Te Arnhem,
bij Is. An. Nijhoff en Zoon. 1856.

Reeds te lang misschien hebben wij gewacht met de aankondiging van bovenstaande werken des heeren Cremer; — te lang voor het zeer natuurlijk ongeduld van een Schrijver, die altijd benieuwd is naar eene publieke beoordeeling van zijn werk, zij 't hem overigens ook onverschillig, of die kritiek op zich zelve meer of minder gunstig zij; — te lang voor de uitgevers, die meenen belang te hebben bij eene spoedige aankondiging; — te lang eindelijk voor ons zelve, wien het eene aangename taak is een *gunstig* oordeel te kunnen uitspreken. — Wij hebben onwillekeurig het voorbeeld van den heer Cremer zelve gevolgd, die,

nadat hij in 1851 voor het eerst was opgetreden met een roman, getiteld: „de Lelie van 's Gravenhage,” zeer weinig of niet meer van zich had doen hooren op letterkundig terrein.

Toen wij in 1854 geroepen werden, dien eerstelling te beoordeelen in dit Tijdschrift, konden wij niet anders dan een weinig gunstig gevoelen uitspreken; wij zeiden toen reeds, dat de kritiek, wier roeping is beschavend, levenwekkend, aanmoedigend te werken, ook den heer Cremer niet ontmoedigen moest, omdat eene mislukte poging geen regt geeft om te wanhopen voor de toekomst; — en wij besloten onze aankondiging met eene welgemeende raadgeving: „Behandel eenvoudige onderwerpen uit het dagelijksch leven geput, geen hoogdravende conceptiën, geen verwikkelde situatiën en vooral geen verhalen, die door verplaatsing in vorige eeuwen, geschiedkundige kleur vereischen.” — Want in de Lelie van 's Gravenhage meenden wij reeds sporen te zien van het talent, dat den heer C. thans kenmerkt: naïve opvatting, levendige, aanschouwelijke voorstelling.

Wij weten te wèl, hoe schrijvers veelal denken over recensenten; anders zouden wij geneigd zijn ernst te zoeken in de vraag van den heer C. aan het einde van zijn Daniel Sils geplaatst: „Geen knipoogjes aan heeren recensenten. Alleen de vraag aan hen, die het vroeger wèl met mijn letterarbeid meenden: heb ik u begrepen?”

Onder de laatste durven wij ons rangschikken; mogten wij er toe hebben bijgedragen, den heer C. op den weg te wijzen, waarop hij zich onderscheiden kan, 't zou ons een verblijdend teken zijn voor den invloed der kritiek, op het gebied der letteren.

De Betuwsche Novellen, ten deele reeds vroeger in

het licht gegeven in den Gelderschen Volksalmanak, werden wel ontvangen bij het lezend publiek; thans in een bevallig formaat afzonderlijk uitgegeven, is hun natuurlijkerwijze een veel ruimere kring van lezers geopend geworden, waarin zij voorzeker niet minder wel zullen ontvangen zijn; want zij verdienen die gunstige onderscheiding in alle deelen en niemand die gevoel heeft voor echten humor, zal het boekken onvoldaan ter zijde leggen.

't Zijn niets dan kleine, heel eenvoudige, dood natuurlijke verhaaltjes; lompe boeren en boerinnen, die u aanschouwelijk worden voorgesteld in hun dagwerk, in hun plat boerenleven, tot in hun boerenspreekwijze en Over-Betuwsch pàtois; maar 't is waar gevoel dat schuilt in die harten, onbeschaafd, maar onbedorven; 't is echte godsdienstzin, die hen, als zich zelve onbewust, leidt tot de uitoefening van Christendeugd; 't is natuurlijk verstand dat zich uit in ongekunstelde vormen; 't is het naïve, het echt menschelijke in den mensch, gegrepen uit de natuur, gepenseeld met het penseel van Conscience.

Even als dezen dwingt Cremer u tot gullen lach, terwijl de tranen u nog in de oogen parelen; wie is er, die niet getroffen zou zijn bij de lezing van „Deine Meu”, naar ons inzien, een juweeltje van naïveteit en ongekunsteld gevoel; bij „Wiege Mie”, een toonbeeld van Christelijke liefde, in eenvoudigheid des harten!

Wij houden het lieve boekken voor reeds te veel verspreid en gelezen, dan dat wij in eene uitvoeriger uitpluizing zouden behoeven te treden van de verschillende verhaaltjes, welke wij niet alle op dezelfde lijn zouden stellen, maar die toch alle den onberangenen lezer genoeg zullen geven, zij 't ook, dat hem in

het gezin van den Ouden Wessels een paar bladzijden minder bevalen, of de Boeren op de Amsterdamsche kermis hem niet *altijd* doen lagchen.

Een werk van meerderen omvang, maar niet van meerder gehalte daarom, is Daniel Sils.

Zijn het hier geen boeren en boerinnen uit Over-Betuwe, die ons worden voorgesteld, toch zijn het bijna alle personen uit den geringeren stand der maatschappij, die wij in dit boek ontmoeten, waardoor het misschien aanspraak maakt op den titel van volksroman; hoewel wij niet zouden kunnen toegeven, dat een volksboek, zich uitsluitend op zoodanig terrein zou behooren te bewegen.

Den held, een onecht kind van een stalhoudersknecht en eene fruitvrouw, later toevertrouwd aan de zorgen eener kroeghoudster, daarna ondermeester, om te eindigen als schoolmeester op eene dorpschool, kan men niet verwachten in meer verheven kringen te zien binnengeleid. Wat ons betreft, wij zijn er verre af het te betreuren, en gunnen den schrijver volgaarne alle vrijheid zijne personen te kiezen waar hij wil, en te plaatsen in welke omgeving hem goeddunkt; mits die personen getrouw blijven aan karakter en stand, mits die omgeving naar waarheid, doch zonder platheid worde geschilderd. En in dit opzigt verdient dit werk, naar ons inzien, allen lof; want het zijn menschen van vleesch en been, natuurlijke karakters, geen opgesmukte hoogdravende idealen, herders en herderinnen à la Watteau, geen chourineurs of Fleurs de Marie die wij aantreffen, geen maatschappij zoo als zij nergens is te vinden; eenvoudige maar geringe luidjes in de stad en op het land, met hunne eigenaardige gebreken en be-lagchelijkheden, met gezond verstand in het ongelet-

terd hoofd, met een opregt hart onder de schamele kleeding, met een vroom geloof, dat kracht geeft bij ramp of dood, al is 't ook weinig helder of soms wat hyperorthodox. Tante Trom en vrouw Meer en jufvrouw Krekel zijn uit de natuur gegrepen, wij kennen haar, wij hebben haar gezien en ontmoet. Ook Knippel, de gewikste in zijne schijnbare eenvoudigheid, kapitein Meeter, de ronde zeeman, de familie Broes en vooral mijnheer en mevrouw Papaver, zij zijn fiks ch geteekend en nergens overdreven, hoe krachtig soms ook voorgesteld.

En Andries Volker en Rieka en eindelijk Daniel Sils? Ook die karakters aarzelen wij niet als goed opgevat en goed geschilderd te noemen en zij zijn de hoofdpersonen in den roman! — Hooger belangstelling en sympathie wekt hij op, het verlaten weeskind met zijn edel en goed hart, zijne eenvoudigheid en opregtheid te midden van die Krekels en Knippels en Broesen; wij begrijpen hem in zijne ontlukende genegenheid voor de liefstallige verloofde van zijn vriend Joe; deze ontwikkelt zijn hart door de liefde, gene zijn verstand, door onderwijs. Wij hebben hem lief, den jeugdigen schoolmeester te midden dier vrolijke dorpsjeugd, en deelen in zijn stille droefheid als hij de kerkklok voor Rieka's huwelijk luidt; Rieka, die hij meer en anders bemint dan als eene zuster, maar tegen wie hij opziet als tegen eene, die reeds een volwassen meisje was, toen hij nog maar een knaap was; met wie hij zich geene inniger vereeniging kan denken, maar aan wie hij zich van kindsbeen af heeft toegewijd, onvoorwaardelijk en zonder gedachte op belooning.

En Rieka zelve, ook zij is natuurlijk, onschuldig, maar niet onnoozel; werkzaam en eenvoudig in elke

omstandigheid, waarin zij wordt geplaatst, en zij 't ook dat de romanlezer zoude wenschen, dat zij Daniëls onuitgesproken liefde meer gevoelde, meer deelde dan zij doet, naar ons inzien, is zij veel meer waar, nu zij trouwt met meester Schouwe en eerst later, als zij reeds weder weduwe is geworden, de oogen opent voor Daniëls gevoelens, die dan tot man is gerijpt, en in wien zij nu niet meer een kind, een knaap kan zien, zooals zij hem weleer heeft gekend, bij hare grootmoeder aan huis, toen Joe nog leefde.

In Volker zien wij, hoe zelfverwijt en wroeging werkt in een ruw en onbeschaafd, maar opregt karakter; eerlijk in weerwil dat hij zich heeft verrijkt op eene niet strikt eerlijke wijze, door voor zich te behouden, wat hij gevonden had, wetende dat het een ander toekwam. Wij zijn getuigen van zijn angst, zijn onrust, zijn strijd, terwijl hij telkens poogt Knippel en Meynier te ontvlugten, den half medepligtige, en den spion, die hem vervolgen als zijn geweten en die hij zelfs tot in de Nieuwe wereld niet kon ontgaan; — wij zijn getuigen van zijn leven, en van zijn sterfbed; eene schildering, waarmede moraal en aesthetiek evenzeer vrede kunnen hebben.

In het algemeen kunnen wij van dit werk getuigen, dat, zoo het al geen bepaalde zedelijke of godsdienstige rigting heeft, de geheele strekking er van zedelijk is en menig woord van den Schrijver, menige los daarheen geworpen bespiegeling van geloof en graf, den gemeedelijken, verlichten Christen stof kan leveren tot stichting; zij 't ook dat de geesel der satyre voor sommigen wat al te hard wordt gezwaaid, waar 't pas heeft te wijzen op overdrevenheid of onredelijkheid in opvatting of praktijk.

Vrouw Murs kerkgang en hare tehuiskomst bij het sterfbed haars zoons, is gewis een dier tafereelen, die ingrijpen in hart en hoofd, en geen lezer geheel koel laten. Zoo treffen wij er meer aan: gelukkige grepen op humoristisch gebied, waar wij den Schrijver der Betuwsche Novellen geheel terug vinden.

Maar slechts zeer enkelen is het gegund de klippen te bezeilen op die hobbelige zee, 't zal dus niet verwonderen als wij zeggen, dat de heer Cremer daarsoms op is gestrand; van die eigenaardige klippen willen wij slechts noemen: valsch vernuft, jagt maken op geestigheid en kwinkslagen of woordspeling, gezwollenheid, ziekelijke sentimentaliteit, het geven van karikaturen in plaats van portretten. — En hierbij bedoelen wij niet enkel eenige vlugtige passages; maar de geheele persoon van Laura, die wij evenzeer mislukt achten, als de Schrijver zelf haar afbeeldsel op het titelplaatje mislukt noemt. Ook John Haply is nevelachtig en Henry Papaver onwaar; terwijl wij niet te veel meenen te zeggen als wij meester Doren en baas Vink tot de karikaturen rekenen. Zij spelen geen hoofdrol zal men zeggen en wij erkennen het gaarne; maar ook de oude Trien speelt geen hoofdrol, nogtans is zij naar ons gevoelen eene der best gelukte figuren.

Wij willen geen vlekken in het licht stellen ten koste van wat er te roemen valt, maar onpartijdige beschouwing vordert ook de vermelding van het gebrekkige; en dit brengt ons van zelve tot de conceptie van het gansche werk. Zijn wij, bij vroegeren arbeid van den Schrijver, gestuit op onwaarschijnlijkheid in het bouwen zijner fabel, op ingewikkelde situatiën, die niet genoegzaam gemotiveerd waren, op een weefsel van onmogelijke intriguen, — in mindere mate vinden

wij dezelfde overhelling tot het onwaarschijnlijke en ingewikkelde terug in Daniël Sils.

Wij willen niet in eene ontwikkeling treden, die den lezer het genoegen der verrassing zou bederven, maar houden ons overtuigd, dat de Schrijver het allereerst ons zal toegeven, dat zoo veel verwarring van personen, zoo veel verschillende verwisselingen van kinderen, als waarop deze roman is gebouwd, voor 't minst tot de onwaarschijnlijkheden behooren.

Tot het wezen des Romans behoort eene intrigue, wij spreken het niet tegen; maar hierin is het juist dat het talent van den heer Cremer zich uitsprekt naar ons inzien. In weerwil van al zijne verwikkelingen, houden wij zijne fantazie niet rijk begaafd. Om uit te munten in het genie door dien Schrijver gekozen, moeten scheppingskracht en poëzy even krachtig zijn ontwikkeld, als de gave van opmerking en het talent van voorstelling of inkleeding. — Het laatste kenmerkt den heer Cremer, en dit is reeds veel. Hij wille niet hooger vliegen dan zijne vleugels bereiken kunnen, hij trachte zich zoo veel mogelijk te houden aan eenvoudige conceptiën, daguerrotypen, door de kunst van het penseel verhoogd, geen uitgewerkte historiestukken, en wij houden ons verzekerd dat elk lezer met ons zal instemmen, als wij deze regelen eindigen met de woorden waarmede hij zijn Daniël Sils besluit: „Vaarwel... Ik hoop tot later.”

C.

* * Bij de Boekhandel. Is. AN. NIJHOFF & ZOON, te
Arnhem, wordt uitgegeven:

DANIEL SILS

DOOR

J. J. CREMER.

Twee Deelen in gr. Octavo, met Vignet. Prijs f 5,50.

Bij denzelfden zijn nog Exemplaren voorhanden van den
GELDESCHE VOLKSALMANAK over 1853
tot 1857, waarin *Deinemen*, 't *Kriekende Kriekske* en
andere *Novellen* van denzelfden Schrijver voorkomen.

Boekzaal der geleerde wereld, 1858:

DANIËL SILS, door J. J. CREMER. *Te Arnhem, bij*
J. A. Nijhoff en Zoon. 1856. 2 deelen gr. 8vo.
247 en 267 bladz. De prijs is f 5.50.

Wij hebben een woord van aanbeveling voor
dit boek. De vele personen welke er in ten too-
neele gevoerd worden, zijn naar de natuur getee-
kend en hunne karakters goed volgehouden. Leven-
digheid van voorstelling, boeiende tafereelen, soms
treffende gedachten worden er niet in gemist. Het
boek kan gerust in handen genomen en gegeven

worden, daar is zelfs hier en daar wat goeds en wat groots uit te leeren, en de lezer zal ondankbaar wezen, wanneer hij aan het einde niet zegt, dat hij soms zeer aardig bezig gehouden is.

Maar als Recensent hebben we nog een woord bij onze aanbeveling te zeggen. Die *jagt* welke de Schrijver maakt op woordspelingen en aardigheden, is flauw en vervelend, en beneden de waardigheid van den *referent des levens*, wat de romanschrijver eigenlijk is — of wezen moet. Men wil waarheid — maar ook waardigheid van voorstelling zonder den pedanten schoolmeesterstijl, dien CREMER in Mr. DOREN zoo goed heeft nagebootst.

Wat we meenen, zal voor den Schrijver misschien duidelijker wezen, wanneer we eenige weinige voorbeelden hebben aangehaald van die hem *eigen-dommelijke* schrijfwijze.

I. Pag. 187. De Heer PAPAVER zal menschen bij zich ontvangen: «schoone boordjes en een *helder stukadoorsel* voor den statigen hals moeten noodwendig worden *aangeplakt*.» (*Wij onderschrappen*.)

II. Pag. 25. SIMON KNIPPEL, de kruijer, de man die door een *greep* uit de loterij uit zijn stand was *gegrepen*, en, steeds *grijperig* van natuur, hoe langer hoe meer een *grijpvoegel* was geworden.

II. Pag. 104. Jufvrouw TROU — «'t was op een stapel linnengoed — voor den mangel bestemd — dat zij — *bij wijze van pers* — nederviel.

II. Pag. 108. «De nieuwe stoelen zwichtten en kraakten onder den last van sterk riekende boenlappen. De spiegel met mahoniehouten lijst zag blaauw van den angst, dat die geboenlapt hand een faux pas in zijn kwetsbaar gedeelte zou maken, en stond zeker duizend angsten uit, toen de kleine restes der vliegen onder eene soortgelijke bewerking verdwenen.

II. Pag. 124. De jonge Schoolmeester SCHOTWE zal over een paar uren in 't huwelijk treden; hij is, in den spiegel ziende, verrast door het bijzonder gunstige in zijn voorkomen. «Zou het de witte das zijn...? doch neen, niet alleen hij, maar zelfs de haan, die daar met zijne gezellinnen zoo deftig voortstapt, ziet er veel fraaijer uit dan anders; zijn staart wuift zoo feestelijk; de kippen zelfs glanzen zoo helder als of ze zich met zeep hebben gewasschen.»

II. Pag. 162. Er zijn *namen* die aandoen als lentegeur, of bijten als giftige slangen. 't Scheen wel, dat de naam, dien HAPLIJ daar noemde, bij VOLTER een gevoel veroorzaakte, als of één, van dat laatstgenoemde langwerpige dierensoort zich allervertrouwelijkst om zijn hals slingerde en het bloed hem naar de beenen perste.

II. Pag. 265. KNIPPEL hield zich een tijdlang in de stad op, «waar het staats-dobbelrad nog altijd gedraaid wordt en draaijende... doet draaijen en verdraait.

Eene schets van het werk te geven is niet wel

mogelijk en — minder doelmatig. Het publiek mogt zich eens met de schets tevreden houden. Dit kan ook het doel eener beoordeelende aankondiging niet zijn, althans niet van een roman als deze. De wel aardige maar niet fijn geteekende titelplaat geeft b. v. 27 portretten of silhouetten van eenige personen, die voorkomen in het verhaal; daar zouden er misschien nog zooveel bij geteekend kunnen zijn, hoe die, of ook maar de voornaamsten, in enkele regels of bladzijden zelfs in hunne juiste positiën voor te stellen, zonder het boek als 't ware af te schrijven.

Van een paar wagen wij het nogtans.

De eene is de hoofdpersoon DANIEL SILS, en wel, waar hij, de eenvoudige, onontwikkelde, nu eerst als tot het leven ontwaakte jonge mensch, zich als ondermeester zoo goed op zijne plaats bevindt, edel mensch als hij is. II. Pag. 87. 't Was raar, meester SILS gromde nooit, en keek maar zeer zelden zuur — slaan deed hij nimmer — en toch was er eene stilte en eene orde, die de oude SCHOUWE, indien hij 't gezien had, een: «hoe is 't werelds mogelijk!» zou hebben doen uitroepen. Hij, die gemeend had, dat boerenkinderen niet anders dan met scherpe werktuigen konden beschaafd worden, hij zou inderdaad vreemd op zijn neus hebben gezien, wanneer hij zelfs BART SCHOL, die altijd de kat de bel aan durfde hangen en altijd weerspanning was, met een gelaat van verrukking zijn schrift had zien schrijven, alleen

«Ja, maar u toch ook, niet waar?» zeide het engelachtige kind vleijend, en terwijl zij haar hoofdje achter zijnen rug verborg, fluisterde zij zacht: «Als ik groot ben wil ik het vrouwtje van meester SILS worden.»

«Pas op! Pas op! kleine snapster,» zeide DANIEL, bespeurende dat de bloemen, welke ROOSJE in haar korfje had, door de voorovergebogene houding waarin zij stond, er grootendeels waren uitgevallen: «gij zult met uw malle praat uw heele korfje vóór den tijd leeg storten, kom, raap ze spoedig op en ga weér bij de meisjes staan. Meester SCHOUWE zal spoedig komen.»

ROOSJE zag dat een groot gedeelte werkelijk voor DANIELS voeten lag. Schielijk zamelde zij voorzigtig haar voorraad bijeen, doch eensklaps weder vleijend omhoog ziende, zeide zij: «Als meester SCHOUWE zoo veel bloemen krijgt, dan mag meester SILS van daag toch ook wel wat hebben — dáár — dáár — dáár,» en zij wierp hem eenige handjes vol voor de voeten, er nog bijvoegende: «Al trouwt meester SILS van daag niet, hij verdient ze toch even goed als meester SCHOUWE.

Nog eene proeve.

Het is de aanspraak van een koopvaardij-kapitein, een flinke eerlijke zeeroob, tot een officier van de Engelsche Marine, die, gedrukt onder het bewustzijn eener onwettige geboorte, en meenende vergeten te zijn van het meisje zijner reinste liefde, (welke hij ontdekt had dat zijne halve zuster was)

in de hoop van het: «best jongen!» of «knapjes BART! ik zal er *nimmert* onder schrijven,» uit DANIELS mond te vernemen. Ja! SILS had het geheim verstaan, waardoor men de liefde en achting van kinderen tot zich kan trekken: gelijkmatige ernst, zachtheid en geduld, het opwekken eener gepaste eerbied, vriendelijk zijn, niet tegen enkelen maar tegen allen zonder onderscheid. De zacht vermanende blik, die zegt: «jongen, dat is niet goed; gij weet wel dat behoorde zoo niet,» werkt beter en duurzamer, dan die blik der verschrikking, die spreekt: «Rakkert.... nog eens.... dan, zal ik!»

(NB. Dat geheele stuk over onderwijzers en onderwijst is uitmuntend en is eene goede getuigenis voor SILS en CREMER beiden.)

Ook II. pag. 131 sq. vinden we een schilderachtig tooneeltje. De jonge meester SCHOUWE zal zóó van het gemeentehuis in de kerk komen met zijne jonge vrouw aan den arm. Eenige kleine lieve meisjes staan gereed het jonge paar met bloemen te bestrooijen en een lief gedichtje te zingen, waarvan de laatste regel is:

«Kind'ren heeft Hij lief gehad.»

«Best, lieve ROOSJE!» zeide SILS, zijne hand goedkeurend op haar hoofdje leggende; gij moet dien laatsten regel vooral nimmer vergeten, en daarbij gedenken, dat gij dien goeden JESUS wederkeerig moet liefhebben.

DANIEL SILS.

43

de handen aan zijn eigen leven had willen slaan:

«Komaan! Komaan, Mr. HAPLY,» sprak MEESTER op bemoedigenden toon, hoewel hij JOHN met een meelijdenden blik beschouwde: «Ik stem je toe, dat het een schrale titel is, maar, in zekeren zin, wat maakt het uit? 't Is een zaak, die je ouders het meeste raakt. Als ze dood zijn — welnu, vergeef het hun dan, want je zult van Hem, die de wind blaast en de golven doet schuimen, ook wel wat gratie noodig hebben. Je hebt immers een anderen titel, daar menigeen, en zelfs ik, je dienaar, den hoed voor afneem: officier bij de Engelsche Marine. Hagel en stortzeeën, Mr. HAPLY! je bent een kind, als je dat langer door je brein laat malen. Vragen ze naar je vader, noem *den wind*, en naar je moeder, noem *de zee*, en die je dan nog meer vraagt, klop op je sabel en zeg, wanneer het er op losgaat te zullen toonen, een waardige zoon van je moeder te zijn. Nog eens, komaan Mr. HAPLY! het hoofd in den nek, de borst in de lucht! laat landrotten kniezen om adel of geboorte; de zee geeft een vrijbrief. Weg, weg met alle kleingeestigheden, die den zeeman vreemd moeten blijven. Had ik daarbij een liefde gehad, die mij ontrouw was geworden, welnu, zoo ik volstrekt een liefde moest hebben, ik nam er een ander, maar — zoo als thans bij u het geval staat, nu zou ik den hap toch niet aan een ander misgunnen, dien ik zelf niet begeerde.

Voort Mr. HAPLY, ga en plak uwe zuster een :
God zegen je, op den mond, en hou dan zee tot-
dat de haaijen je ribben kluiven, en de bovenste
Admiraal je in genade de revue laat passeeren.»

't Is ruwe welsprekendheid!

In één woord: Wij vellen hoofdzakelijk een gun-
stig oordeel. En komen er soms ook al zeer slechte
personen in het verhaal voor (vooral die HENRI
PAPAVEE!) er zijn er zoo! en gelijk het licht bij
de duisternis afsteekt, steken ook de edelen af bij
de boozen en in dezen roman, en in de wereld.

Wij hebben eene aanmerking op de intrigue:
Die krankzinnige EDUARD WITSBORG komt weêr
tot zijn verstand; maar waarlijk door zulk een
zamenloop van omstandigheden, met zooveel on-
waarschijnlijkheid, ja te midden van zooveel raad-
selachtige verwarring, dat we haast gezegd zouden
hebben, 't was bijna meer geschikt om een ver-
standig mensch krankzinnig te maken dan om een
waaninnige te herstellen, indien we niet bedacht
hadden: in een roman is alles mogelijk, daar im-
mers ook menig menschenleven onwaarschijnlijker
is dan de meer overdreven roman, en de waar-
heid vaak de ver dichting overtreft.

R.

T. T.

NRC, 17 oktober 1860:

Nieuwe Rotterdamsche courant, 18 oktober 1861:

Nieuwsblad voor den boekhandel, 2 juni 1864: Restant fonds gaat over naar Schadd.

D. F. Strauss: getiteld: "Het Leven van Jezus." Gebr. Koster.
 Cremer, (J. J.) **Daniel Sils** K. H. Schadd.
 ----- Een winternacht . . . Is. An. Nijhoff en Zn.

De opregte Haarlemsche courant, 13 december 1864:

ROMANS,

zeer voordeelig verkrijgbaar bij **K. H. SCHADD** te Amsterdam, en op bestelling alom:

ARMAND, Ralph Norwood. 3 dln. 8°. met portret, (f 9,50) voor f 2,50.

BOSBOOM-TOUSSAINT, A. L. G. Een Leydsch Student in 1593, 8°. (f 3,90) voor f 1,60.

BUSKEN HUET, Cd. Overdrukjes, schetsen en verhalen, 8°. (f 2,90) voor f 1,25.

CREMER, J. J. Daniel Lils. 2 dln. 8°. (f 5,60) voor f 2,90.

ELIOT, GEORGE Adam Bede, vertaald door Mevr. **BUSKEN HUET**. 3 dln. 8°. (f 9,15) voor f 3,75.

GERSTÄCKER, Fr. Naar Amerika! 3 dln., 8°. (f 10,80) voor f 3,90.

HÖEVELL, Dr. W. R. v. Slaven en vrijen onder de Nederl. wet. 2 dln. post 8°. f 1,90.

SCHIMMEL, H. J. De eerste dag eens nieuwen levens De overgang van Enkhuizen in 1572. 2 dln. 8°. (f 5,75) f 3.

Algemeen handelsblad, 4 maart 1865:

In **K. H. SCHADD'S** Antiquariaat, Kalverstraat bij den Heiligenweg, D 122, zijn eenige Exempl. verkrijgbaar van onderstaande uitstekende werken tegen bijgevoegde verminderde prijzen:

ARMAND, Ralph Norwood, 3 dl. met Portret. in plaats van f 9.50 voor f 2.50. — **BOSBOOM TOUSSAINT**, Een Leidsch Student in 1593, in pl. van f 3.90 voor f 1.60. — **CREMER, J. J. Daniel Sils**, 2 dln. in pl. van f 5.60 voor f 2.90. — **GEORGE ELIOT**,

De tijdspiegel, 1868:

niet geslaagd. In zijn *Daniël Sils* reeds was Cremer niet gelukkig geweest in de schildering van het genie. Ook zijne schetsen van de groote wereld behoorden niet tot zijne welgelukte proeven. En deed zijn *boer en edelman* ons dezelfde opmerking herhalen, het stuk leed tevens aan eene werkelijke fout, bestaande in zeker uitwendig overleg, waardoor de eenheid verloren ging. *Emma Berthold*, dat ik niet ken, heeft meer succes gehad. Maar nadat de geschiedenis ons gemeld heeft dat de twee grootste tooneeldichters van den nieuwen tijd, Shakespeare en Molière zelve mede speelden, terwijl van de Nederlandsche dramatiek hetzelfde geldt als van de duitsche, dat zij meer geschikt is om gelezen dan vertoond te worden, is het voor de geschiedenis van onze kunst niet zonder belang dat Cremer de acteurs zelf in de uitvoering hunner rollen onderwees.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 11 maart 1873: Fonds gaat over naar v.d. Heuvel

De zeven art. te zamen voor f 3870.88. K. H. Schadd.
 Cremer (J. J.), **Daniël Sils**. Twee dln. Gr. 8o. Met contract.
 1 ex. voor f 165.— Van den Heuvel en van Santen.

Nieuws van den dag, 8 december 1873:

DANIËL SILS.
ROMAN
VAN
J. J. CREMER.

Aangemoedigd door den bijval, waarmede CREMER's laatste Roman «Hanna de Freule» door onze lezers ontvangen werd, hebben wij als premie op den jaargang 1874 van ons blad nogmaals een roman van dien auteur voor onze geabonneerden bestemd.

«Daniël Sils» — een der boeiendste romans van onzen gevierden novellist — is sedert lang totaal uitverkocht en daardoor weinig of niet bekend. Het werk is thans door den auteur herzien en wordt voor onze lezers gedrukt in 't zelfde nette formaat als «Hanna de Freule».

Terwijl de vroegere uitgave f 5.40 kostte, zal de nieuwe druk voor onze geabonneerden verkrijgbaar zijn voor 50 cents, bij afslating aan ons Bureau, en voor 70 cents, bij franco toezending door 't geheele Rijk.

Onze geabonneerden in Amsterdam gelieven hun 50 cents in *geld*, die van buiten hun 70 cents *per postwissel* (niet in postzegels) te zenden. Wanneer de laatste, behalve hun duidelijk adres, op den postwissel schrijven «voor de premie», dan is verdere bijvoeging overbodig.

Aan ieder geabonneerde kan slechts één exemplaar tot genoemden prijs worden afgestaan. Aanvragen om meer ex. worden niet uitgevoerd, evenzeer als die, waarbij men verzajmt de 50 of 70 cents te zenden.

Op 31 December n. s. is dit aanbod vervallen. De toezending der gevraagde ex. zal plaats hebben in de maand Januari n. s.

Amsterdam, 6 December 1873.

DE DIRECTIE.

Het lees kabinet, 1873:

heer Cremer wel eens iets anders te willen lezen dan *Betwische Novellen*, aan dit verlangen wordt wederom voldaan. Wederom, zeggen wij; want *Daniël Sils* en *Anna Rooze*, van dezen auteur, zijn toch ook aan ons publiek bekend en met welgevallen ontvangen. Het tegenwoordige werk echter schatten wij hooger dan al wat de heer Cremer in het laatste genre nog geschreven heeft.

Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, 24 december 1873:

Van J. J. Cremer's Roman
 RETITELD:
DANIEL SILS,
 is de eerste druk, die /**5.60** kostte, totaal uit-
 verkocht. Een nieuwe, door den Auteur herziene
 druk van dit boeiende werk is **speciaal voor**
geabonneerden op HET NIEUWS VAN
DEN DAG ter perse gelegd en zal voor hen in
 JANUARI a. v. verkrijgbaar zijn voor **50 Cents**
franco door 't geheele Rijk, en voor **50 Cents**,
 zoo 't van ons Bureau wordt afgehaald.

Abonnementen op **Het Nieuws van den Dag**
 worden aangenomen door alle Boekhandelaars en
 Postdirecteuren. Voor /**2.50** per kwartaal ont-
 vangt men van deze Courant 6 Nummers per week
franco in eigendom, en recht op de jaarlijkse
 premiewerken.

Het Nieuws van den Dag (dat onder de
 redactie van onzen bekenden Letterkundige, den
 Heer H. DE VEER, het licht ziet) geeft al de
 rubrieken van de gewone dagbladen, doch in be-
 knoopen vorm. Hoewel het Blad slechts 4 jaren
 bestaat, overtreft het door zijn dagelijkse oplage
 van **12.000** exemplaren het debiet van eenig
 ander dagblad. Dit feit zij voldoende om te pleiten
 voor den inhoud.

De zeer geringe prijs maakt het voor ieder be-
 rektaar.

BUREAU: **Pijpenmarkt, te Amsterdam.**
 (18366) **DE DIRECTIE.**

Nieuws vd dag, 30 december 1873:

DANIËL SILS.
 R O M A N
 VAN
J. J. CREMER.

„Daniël Sils“ — een der boeiendste romans
 van onzen gevierden novellist — is sedert lang
 uitverkocht en daardoor weinig bekend. Het werk,
 thans door den auteur herzien, wordt gedrukt in
 't zelfde formaat als „Hanna de Freule.“

Terwijl de vroegere uitgave /5.40 kostte, zal de
 nieuwe druk uitsluitend voor onze geabonneer-
 den als premie op den jaargang 1874 van ons
 blad, verkrijgbaar zijn voor 50 cents, bij afhaling
 aan ons Bureau, en voor 70 cents, franco door 't ge-
 heele Rijk.

Onze geabonneerden in Amsterdam gelieven hun
 50 cents *in geld*, die van buiten hun 70 cents
in postzegels of per postwissel te zenden. Wanneer
 de laatste, behalve hun duidelijk adres, op den
 postwissel schrijven „voor de premie,“ is verdere
 bijvoeging overbodig.

Ieder geabonneerde kan slechts één exemplaar
 bekomen. Aanvragen om meer ex. worden niet uit-
 gevoerd, evenmin als die, waarbij men verzuimt
 de 50 of 70 cents te zenden.

De toezending geschiedt in Januari 1874.

Amsterdam, December 1873. **DE DIRECTIE.**

Nieuws van den dag, 16 januari 1874:

BERICHT.

In antwoord op veler aanvragen diene, dat de roman „Daniël Sils”, van J. J. CREMER, welke tot premie voor onze geabonneerden bestemd is, sedert 1 December ter perse ligt, maar niet vóór het einde dezer maand kan afgedrukt zijn, zoodat de verzending niet vóór Februari zal kunnen plaats hebben. Zoodra het werk afgedrukt gereed ligt, zal daarvan in ons blad kennis worden gegeven.

Aan hen die nog verzuimden hunne aanvragen om genoemde premie te doen, wordt bericht, dat daartoe thans nog gelegenheid is.

Men zij indachtig dat bij de aanvragen 50 cts. moet worden gevoegd, zoo men het boekwerk van ons bureel wenscht af te halen, doch 70 cts. zoo men franco toezending verlangt. Voor die 20 cts. meer belasten wij ons met franco levering door 't geheele rijk. Aanvragen waarbij die 50 of 70 cts. ontbraken, zijn door ons ter zijde gelegd.

Toezending der gelden wachten wij franco in geld, postzegels, of per postwissel.

Amsterdam, 14 Jan. '74. DE DIRECTIE van
Het Nieuws van den Dag.

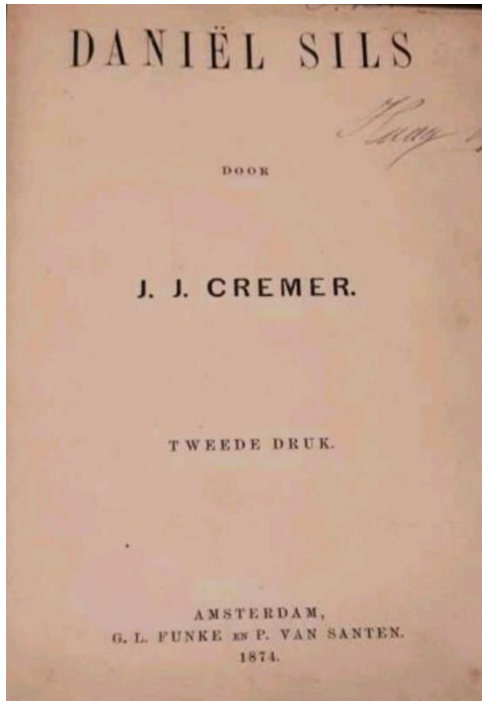
Nieuws van den dag, 20 februari 1874:

BERICHT.

Wij zijn begonnen met de verzending van CREMER'S Roman: DANIEL SILS, welk boekwerk dus binnen kort in handen der aanvragers zal zijn. Wij herinneren dat zij die ons 70 cents toezonden, deze premie franco zullen ontvangen, terwijl ze voor hen die ons 50 cents remitteerden, aan ons bureel beschikbaar ligt.

DE DIRECTIE.

Titelpagina 2^e druk 1874:

Voorwoord 2^e druk:

AAN DEN SCHRIJVER VAN DANIËL SILS.

Als ik mij wel herinner, dan hadt gij in vroegere jaren nog al genoeg van het werk waarvan thans de tweede druk het licht ziet.

De aanmoediging u destijds geschonken, heeft u met lust op den ingeslagen weg doen voortgaan, en zelfs genoot u op geheel aan de beoefening der schoone letteren te wijden.

Toen de tegenwoordige eigenaar van Daniël Sils mij verzocht om het werk te herzien, bespeurde ik echter al spoedig dat het heel wat moeite zou kosten.

Ronduit gezegd, het boek viel mij niet mee. Ik spreek er geen kwaad van; in 't geheel niet; maar toch, van den Titel af tot aan het Nawoord toe, viel er heel wat aantemerkten.

Om met den Titel te beginnen, moet ik al aanstonds vragen, of die Daniël Sils wel werkelijk de held van den roman mag genoemd worden? Een held is hij zeker niet, al heeft hij nog al wederwaardigheden en al is hij een brave flinke jongen.

Voorts heb ik weinig op met de toevalligheden die ons worden opgedischt; en evenmin met een ontknooping die, zachts genomen, wel wat geforceerd mag heeten. Al verder....

Maar neen, indien ik zoo voortging dan zouden de heeren uitgevers misschien bezwaar maken om dezen brief te drukken; en in waarheid moet ik toch óók getuigen, dat er in het werk van uw jonge jaren nog wel iets te vinden is dat hun keuze, zooal niet wettigt, dan toch rechtvaardigen kan. Met veel genoeg herlas ik menige bladzij die naar 't leven is geteekend, en welke bladzijden inderdaad het aantrekkelijke van uw werk uitmaken.

En dan — bravo heb ik gezegd toen ik nog eens mocht lezen hoe gij de hoogst onzedelijke Staatsloterij in al haar verderfelijheid hebt in 't licht gesteld. Goed zoo! Wanneer wij de Kunst maar in eere houden, dan zal zij ons óók mogen dienen waar we het goede willen bevorderen op maatschappelijk gebied.

Ofschoon het dan heel wat tijd zou kosten, ik nam het besluit om uw roman nog eens flink te retouchoeren. En — ik heb het gedaan. Maar, vergeef 't mij, 't was meestal halsbrekens-werk.

Ik hoop dat sommige lezers de moeite zullen nemen om eens te vergelijken, hoeveel overtolligs er geschrapt, hoeveel scheefs en kroms er — althans zooveel mogelijk — is recht gemaakt. Telkens, telkens waren er zinnen en betoogen die erbarmelijk uit het lood hingen; bovendien zag ik u gedurig in persoon, en den lezer met u op het tooneel. Ja, hier en daar zijt gij er beiden nog gebleven, maar 't hindert nu niet te veel.

Eén ding zult gij mij zeker niet ten kwade duiden: Gij hadt er niet over nagedacht, hoe dwaas het was om in uw zwakke Scheping de leiding van Gods wijze vaderhand — of iets dergelijks, van tijd tot tijd te doen opmerken; of ook, dat gij zelf met uw Daniël gingt meebidden, dat de Almachtige zich over zijn vader — uw creatie — in den hemel ontfermen mocht! Zulke dwaasheden en nog andere, heb ik zonder aarzelen geschrapt. En, hoeveel meer had ik willen doorhalen, hoe oneindig veel meer dat echter staan bleef, omdat úw Daniël Sils toch niet de Sils mocht worden van den bijna twintig jaar ouderen:

Den Haag 1874.

J. J. CREMER.

Nieuws van den dag, 12 maart 1874:

AAN ONZE GEABONNEERDEN,
 die, blijkens de talrijke brieven, in den jongsten
 tijd ontvangen, nog altijd verzuimden hunne aan-
 vragen om den roman **„DANIEL SILS“** van J. J.
 CREMER in te zenden, wordt bericht, dat wij op-
 nieuw de gelegenheid open stellen om dit boekwerk
 te ontvangen, en wel tot het einde dezer maand.
 Men zij indachtig, dat de aanvragen alléén wor-
 den geëffectueerd, tegen toezending van 50 cents,
 als men het boek van ons bureel laat afhalen, en
 wij 't tegen 70 cents *franco* door 't geheele land
 verzenden. Remisen in geld of per postwissel.
 Amsterdam, 11 Maart 1874.
DE DIRECTIE.

Op 29 maart kreeg Jeannette, dochter van J.J. Cremer, een exemplaar aangeboden:

Aan Zijne lieve dochter
Jeannette. V. C.
29 Maart 1874. J. J. Cremer

Opregte Haarlemsche courant, 26 mei 1875:

P. VAN SANTEN, te Leiden, heeft uitgegeven:
DANIEL SILS DOOR J. J. CREMER.
 2de druk, 1 deel post 8°, 325 bladzijden. Prijs f 1.50.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 28 mei 1875:

Nieuwe uitgaven in Nederland.
 CREMER (J. J.), **Daniël Sils.** 2e druk. Leiden, P. van Santen.
 Post 8o. (320 blz.) f1.50

Nieuws van den dag, 1 november 1875:

P. VAN SANTEN, te LEIDEN, heeft uitgegeven:

VOOR LEESGEZELSCHAPPEN,

<u>W. J. HOFDIJK</u> , LEYDENS WEE EN ZEGEPRAAL. Met platen en plattegronden. Roy. 8o.	f 2.90
<u>J. J. CREMER</u> , DANIEL SILS, 1 deel Post 8o.	» 1.50
<u>Dr. JAN TEN BRINK</u> , NIEUWE HAAGSCHE BESPIEGELINGEN. 1 deel Post 8o.. . . .	» 2.25

Nieuws van de dag, 26 januari 1876:

P. VAN SANTEN, te Leiden, heeft uitgegeven:

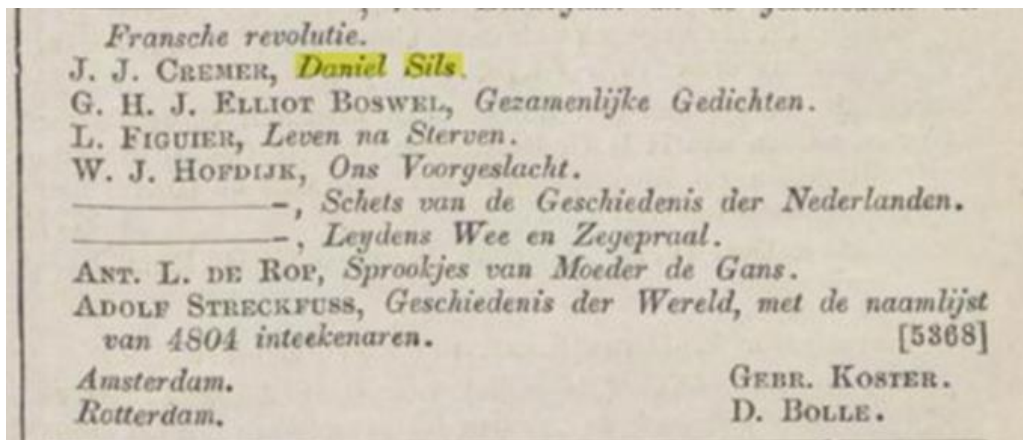
VOOR LEESGEZELSCHAPPEN,

<u>EDM. DE AMICIS</u> , NEDERLAND EN ZIJNE BEWONERS. Uit het Italiaansch vertaald door D. LODEESEN, met een voorrede van Dr. JAN TEN BRINK. Een deel post-8o. van 336 bladz. met keurig gesteendrukten omslag	f 2.25.
<u>Dr. JAN TEN BRINK</u> , NIEUWE HAAGSCHE BESPIEGELINGEN. Een deel post-8o. van 346 bladz. met keurig gesteendrukten omslag	f 2.25.
<u>Dr. JAN TEN BRINK</u> , SLACHTOFFERS EN HELDEN DER FRANSCHER REVOLUTIE. 2e druk. Een deel post-8o. van 264 bladzijden met 57 houtgravures	f 2.25.
<u>J. J. CREMER</u> , DANIEL SILS. 2e druk. Een deel post-8o. van 320 bladzijden.	f 1.50.
<u>J. J. CREMER</u> , TOONEELSPELERS. 3 deelen. gr.-8o.	f 7.50.
<u>W. J. HOFDIJK</u> , LEYDENS WEE EN ZEGEPRAAL. Met Platen en Plattegronden. Een deel roy. 8. van 248 blz. f 2.90.	

Nieuwsblad voor den boekhandel, 21 januari 1877: Bolle neemt restand fonds over.

—————, Daniël Sils . Oorspronkelijke Roman. 2e druk. 1289 ex. à 34 ct.	D. Bolle.
--	-----------

Nieuwsblad voor den boekhandel, 28 december 1877: Over genomend fonds door Koster en Bolle

Dagblad van Zuid-Holland en sGravenhage, 11 februari 1879:

Rotterdamsch nieuwsblad, 15 maart 1879:

Uilenspiegel, 12 juni 1880:

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 15 juni 1880:

— *Uilenspiegel* brengt een zinnebeeldige hulde aan de nagedachtenis van Cremer, door een plaatje, voorstellende het borstbeeld van Cremer op een voetstuk met het opschrift: „J. J. C. Betuwsche novellen, **Daniel Sils**, Anna Rooze, Arme Samuel, Fabriekskinderen.” Met gebogen hoofd en neergehouden geesels nadert *Uilenspiegel* het borstbeeld om er een lauwerkrans op te plaatsen, waaraan een lint met de woorden: „Neerlands hulde.”

Brinkman's alphabetische lijst van boeken, 1885.

Fonds restant van 2e druk van Daniel Sils wordt overgenomen door D. Bolle:

Cremer (J. J.), Daniel Sils. 2e druk. (Zonder kopijrecht). D. Bolle.
Cron (Clara), Adelaide. G. G. Vonk.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 4 augustus 1885:

Cremer (J. J.), **Daniel Sils**. 2e druk. Zonder Kopijrecht.
622 ex. à 21 ct. D. Bolle.

Nieuwsblad voor de boekhandel, 15 november 1887:

CREMER (J. J.), Romantische werken. Dl. 2. (**Daniël Sils**, 3e druk).
Leiden, A. W. Sijthoff. Kl. 8o. (348 blz.). Bij int. f 0.50
Geb. „ 0.75
Buiten intek. „ 0.60
Geb. „ 0.90

Nieuws van den dag, 21 november 1887:

Bij deze gelegenheid mag niet verzuimd worden te vermelden, dat van de Cremer-serie bij den uitgever Sijthoff, te Leiden, verschenen:

Dokter Helmond en zijn vrouw en **Daniël Sils**. Ze is een wonder van goedkoopheid deze 50 cents-editie. Vermoedelijk zal de uitgever bemerken, dat Cremer nog geenszins vergeten of verouderd is.

De wekker, 23 november 1887:

Daniel Sils is het tweede werk dat van de 50-cents editie van de Romantische werken van J. J. Cremer bij den heer Sijthoff verschenen is. — Afzonderlijke deelen worden geleverd à f 0.60 ingenaaid en f 0.90 gebonden.

Ook voor Normaal- en Arrondissements-bibliotheken moet dit een welkome uitgave zijn.

Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren, 1902-1904:

maar verschaft hem weinig genoeg 3). De groote vreugde, die hij van zijne Betuwers beleefde, werd hem een weinig bedorven door zijn „**Daniel Sils**”, waarover ik thans liever zwijg.

In 1857 vestigde hij zich met zijn gezin in Den Haag, waar

over. (bl. 617.)

3) „Daniel Sils” werd algemeen door de critiek afgekeurd. Ising en Keller noemen het een zwak boek. H. J. Schimmel toonde de fouten der compositie aan in „de(n) Gids,” v. 1857. I. bl. 302 en volg.

School en leven, 10 september 1903:

De eerste luidde: „Hoe zult ge aan het eene of andere, niet algemeen bekende dier de begrippen voedings- en handelswaarde verbinden?” Al een weinig in stemming voor het feestmaal, dat ons straks wacht, bepeinsde ik, hoe onze jeugd zich sterker aangetrokken gevoelt tot het ontleden van drijfelft en zalm, dan dat ze belang zou stellen in gelede wezentjes, al zijn er daaronder ook, waarvan Cremer in „Daniël Sils” met zekeren ophef de gezelligheid en rapheid vermeldt. Aan het gedane verzoek kunnen wij voldoen, zoodra we onze tochtjes — op kosten van Gemeente, Kerk of Rijk, dat spreekt — uit-

School en leven, 2 maart 1905:

hebben. Nooit mag hij vergeten, dat vooral op dit gebied — overeenkomstig het waarschuwendende woord — gedane zaken geen keer nemen. Daniël Sils wilde onderzoeken, of zijn pasgeboren kind muzikalen aanleg had. Daartoe speelde hij op zijn viool vlak aan het oor van den kleine. Het gevolg hiervan was, dat het kind hevig begon te schreeuwen: zijn teeder gehoororgaan was blijvend beleedigd, en de kleine werd doofstom. Dit tragisch voorval uit Cremer's roman strekke ter waarschuwing aan hen, die al te voorbarig willen experimenteren ook op den zedelijken aanleg van het kind.

De blijde wereld, 7 december 1906:

Een man is gestorven, die ons vroeger menig prettig uur heeft bezorgd, **de schrijver Schimmel**. Wij kunnen soms terug verlangen naar de ouderwetsche degelijke romans van v. Lennep en Bosboom-Toussaint, van Cremer en Schimmel en vragen ons wel eens af: Wat moeten onze jongens lezen, wanneer zij over de knapenjaren heen zijn? Hoe artistiek de werken van Couperus, de Meester, v. Hulzen, Querido e. a. ook zijn, wij achten hun geest niet zonder gevaar voor den leeftijd tusschen knaap en man, als de **leectuurhonger** juist het sterkst is. En wij zouden bij gebrek aan beter dan wel een Ferdinand Huyck en Sinjeur Semeyns, een Delftsche Wonderdokter en **Daniël Sils** willen aanraden. Deze romantiek past bij die jaren beter dan de **moderne zielepluizerij**, die men realisme noemt.

Over opvoeding 1907-1908:

hebben. Nooit mag hij vergeten, dat vooral op dit gebied — overeenkomstig het waarschuwende woord — gedane zaken geen keer nemen. **Daniël Sils** wilde onderzoeken, of zijn pasgeboren kind muzikalen aanleg had. Daartoe speelde hij op zijn viool vlak aan het oor van den kleine. Het gevolg hiervan was, dat het kind hevig begon te schreeuwen: zijn teeder gehoororgaan was blijvend beledigd, en de kleine werd doofstom. Dit tragisch voorval uit Cremer's roman strekke ter waarschuwing aan hen, die al te voorbarig willen experimenteren ook op den zedelijken aanleg van het kind.

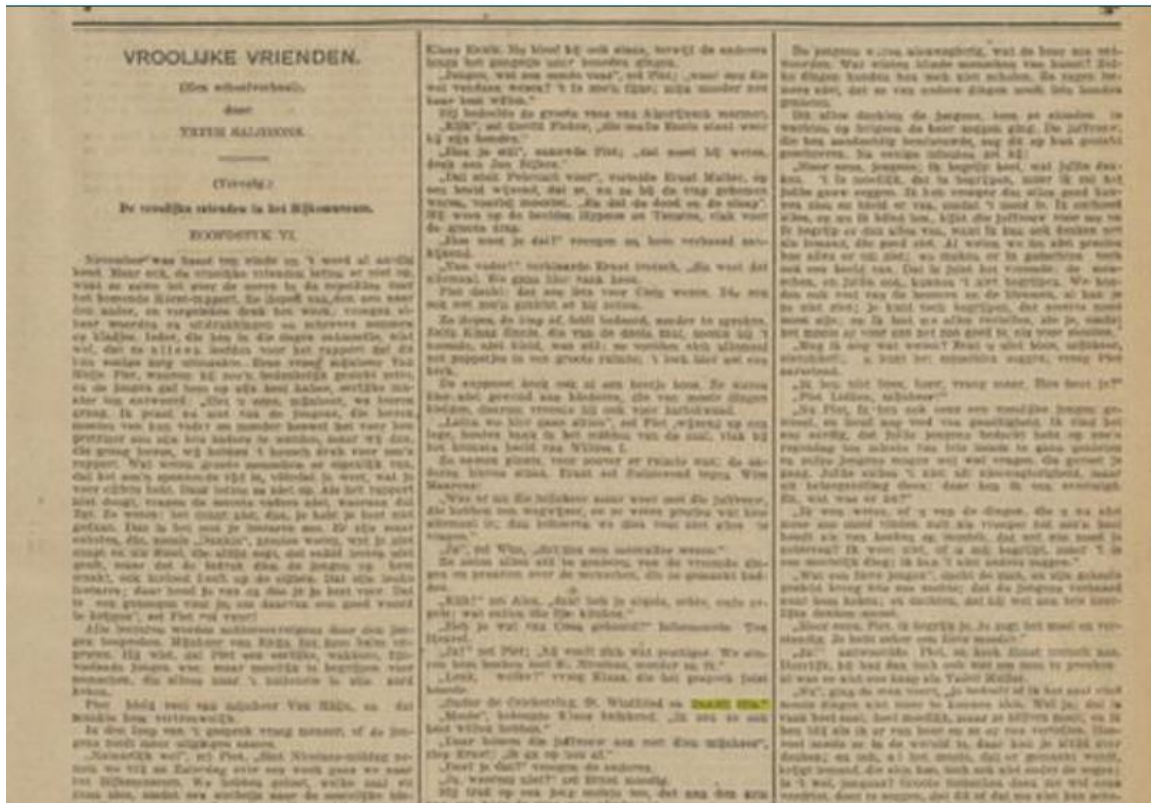
Catalogus van de nationale tentoonstelling van het boek, 1910:

HET NIEUWS VAN DEN DAG

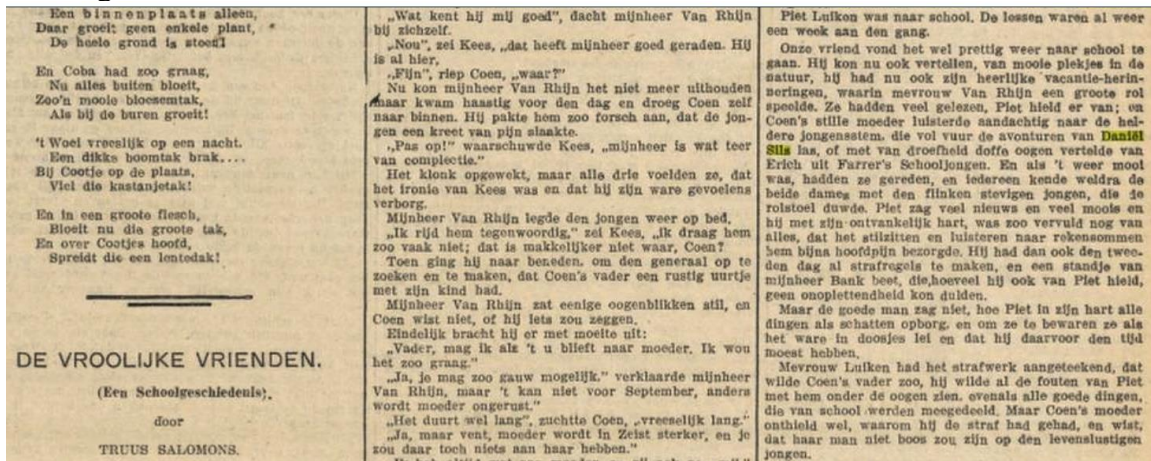
stelt voor zijn abonné's nagenoeg elk jaar eene PREMIE verkrijgbaar. Sedert de oprichting van het blad werden de volgende PREMIEWERKEN uitgegeven:

* SIMON GORTER, Een Jaar levens voor de Dagbladpers, 2 Deelen. — * J. J. CREMER, Hanna de Freule. — * J. J. CREMER, **Daniël Sils**. — * Dr. JAN TEN BRINK, Slachtoffers en Helden der Fransche Revolutie. — * Dr. JAN TEN BRINK, De opstand der Proletariërs. Geschiedenis der Omwenteling van 18 Maart 1871. — * H. DE VEER, Overtroffen. — * C. BUSKEN HUËT, Parijs en Omstreken. — * H. DE VEER, Halfbloed. —

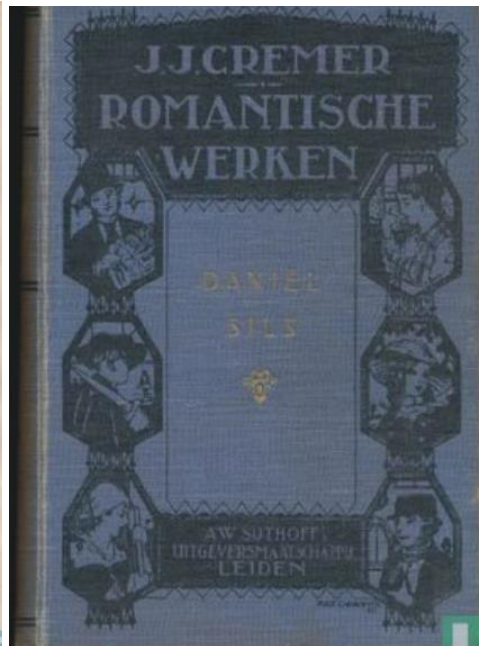
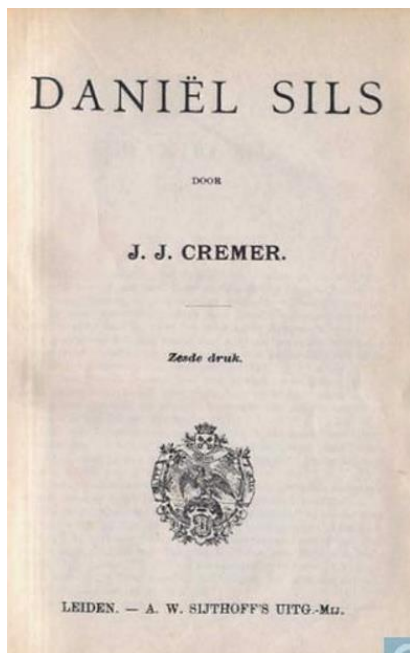
De telegraaf, 4 april 1914:

De telegraaf, 23 mei 1914:

Romantische werken, blauwe serie, 1917:

Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant, 23 oktober 1939:

**DE 12 COMPLETE DEELLEN VAN
NEERLANDS GROOTSTE VERTELLER**

J. J. CREMER

Gebonden in keurige linnen banden

VOOR DEN SPOTPRIJS VAN SLECHTS f7.50

Afzonderlijke deelen 75 cent

Betaalbaar met één gulden per maand

Franco toezending door geheel Nederland

Formaat $17\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$ c.M.

De titels van de 12 deelen, welke hier zijn afgebeeld, zijn :

1. DOKTER HELMOND EN ZIJN VROUW 423 blz.
2. DANIEL SILS 348 blz.
3. TOONEELSPELERS 378 blz.
4. HANNA DE FREULE 306 blz.
5. ANNA ROOZE I 303 blz.
6. ANNA ROOZE II 343 blz.
7. OVERBETUWSCHÉ NOVELLEN 365 blz.
8. NOVELLEN EN VERTELLINGEN I 323 blz.
9. NOVELLEN EN VERTELLINGEN II 347 blz.
10. BETUWSCHÉ NOVELLEN. REISGEZELSCHAP 323 blz.
11. DE LELIE VAN 'S-GRAVENHAGE 345 blz.
12. EMMA BERTHOLD — BOER EN EDELMAN 300 blz.

Met een mooi boek zult U dubbel van Uw vacantie of vrije dagen genieten. Door het handige formaat kunt U bovenstaande werken gemakkelijk op reis mede nemen, hetgeen ongetwijfeld zeer op prijs zal worden gesteld door hen, die er met de fiets op uit trekken. Deze serie boeken van echte, zulver Hollandsche lectuur, waarvan de humor en weemoed spreekt tot leders hart, zal zeker een ieder bekoren, temeer daar alle deelen keurig zijn gebonden en derhalve een sieraad zullen zijn voor elke boekenkast.

Hoeveel boeken ook verschijnen, de romantische werken van J. J. Cremer en ook zijn novellen zullen steeds de belangstelling blijven trekken.

Profiteert van deze goedkoope aanbieding

BESTELBILJET

Ondergeteekende wenscht franco te ontvangen van
Boekhandel G. J. GRAAUW, Keizersgracht 168, Amsterdam C.,
Telefoon 44505, Postgiro 48605, Gem. Giro G. 2021.

12 DEELLEN J. J. CREMER f7.50

keurig gebonden, en wenscht het bedrag te betalen in
maandel. termijnen van f1.— of meer naar verkiezing.

Naam.....

Volledig adres.....

M. Revis - Paviljoen van glas, 1947:

dag een wandeling met haar hondje op een vast tijdstip, gaat verder niet uit en leest. Verhalen van Potgieter, de burgerlijke, geordende, zedelijke Potgieter, stevig verankerd in de maatschappelijke verhoudingen van de eerste helft der negentiende eeuw. Zij leest Agatha Welhoek van de alom geprezen Hendrik de Veer. Ook de boeken van Cremer boeien haar, De Lelie van 's Gravenhage en Daniël Sils en Anna Rooze. Van Schimmel's historische romans, die het Engeland der Stuarts tot onderwerp hebben geniet zij evenzeer. Op het werk van De Oude Heer Smits is zij zeer gesteld. Bij tijd en wijle iets van Hofdijk, terwille van het aantrekkelijk en

Nieuwe Apeldoornsche courant, 7 december 1949:

Nieuws voor Kampen, 7 december 1949:

zeventig cent en toen lieten we ons neervallen in een rieten stoel, die de herbergier bij de warme kachel had neergezet. We zochten in onze tas naar wat lectuur en vonden de geschiedenis van **Daniël Sils** van Cremer. Ach, dat paste nu net bij deze omgeving van romantische bossen en statige herenhuizen.

Hugo Sanders – Jacob Cremer. Haarlem: Gottmer etc., 1952. p. 17-20.

Daniël Sils

De voorbereiding was degelijker dan bij zijn eerste roman. Om de werkelijkheid zoveel mogelijk te benaderen, liet hij zich over verschillende zaken inlichten.⁴ Met de opmerkingen van recensenten, die het met zijn letterkundige arbeid goed meenden — deze beperking is tekenend voor zijn houding ten opzichte van de kritiek — trachtte hij zijn voordeel te doen. Hoopvol legde hij hun in 1856 zijn tweedelige roman *Daniël Sils* ter beoordeling voor met de vraag „Heb ik U begrepen?“⁵ Het werk werd inderdaad iets welwillender ontvangen dan *De Lelie van 's-Gravenhage*.⁶ Men achtte verschillende stukken meesterlijk geschreven en prees het in Cremer, dat hij zijn mensen liet handelen en spreken, zoals ze het in werkelijkheid deden. Maar niet veel had men op met „al die natuurlijke kinderen,

¹ *Kunstkronijk*, 1852, bl. 79.

² Poëzie-album van Cremer (verz. Gijbers & van Loon, Arnhem).

³ Na zijn dood is in de gevel van Cremer's woonhuis (Wijk B, n. 49) een gedenksteen geplaatst.

⁴ Br. van Cremer aan H. Mulder te Ede en het antwoord daarop; br. van een onbekende aan Cremer met inlichtingen over Amerikaanse gebruiken (verz. Gijbers & van Loon, Arnhem).

⁵ *Daniël Sils*, 1856, Nawoord.

⁶ *Daniël Sils*², 1874, Voorwoord.

welke uit brieven en medaillons, uit kistjes of van stervende meiden en huishoudsters, het geheim hunner geboorte vernemen".¹ Ook Schimmel had veel aan te merken, maar was overigens niet blind voor de goede eigenschappen van het verhaal.² Wij kunnen over het geheel evenmin geestdriftig zijn, al is er dan vooruitgang te bespeuren.

Daniël Sils speelt gedeeltelijk in Amerika. Wij zijn in een tijd, die een grote belangstelling voor dit werelddeel toont. Emigratie naar het rijke goudland werd gepropageerd als een middel om de groeiende werkloosheid en het toenemend pauperisme in eigen land te bestrijden.³ Velen trokken weg in de hoop aan de andere kant van de oceaan een goed bestaan te vinden. Ook in de literatuur — Dickens' *Martin Chuzzlewit* is een van de vele voorbeelden — kwam deze belangstelling tot uiting.⁴ Toen Cremer dan ook de emigratie naar Amerika als een thema voor zijn werk koos, was dit wel een actueel gegeven.

Een korte inhoud van *Daniël Sils* is verder nauwelijks te geven. De talrijke hoofdpersonen maken zoveel mee, dat het ons uiteindelijk nog verbaast, hoe de auteur het klaarspeelt, dit alles in een enkele roman te laten gebeuren. Het toeval — een gemakkelijk en goedkoop middel om ingewikkelde of vreemde situaties op te lossen — speelt een grote rol, groter nog dan in zijn eerste roman.

Daniël Sils, de held van het verhaal — Cremer's hoofdfiguren zijn anders meestal vrouwen — maakt allesbehalve een heldhaftige indruk. Van de opzet om deze persoon te tekenen als een goede, flinke en edele knaap, is niet veel terecht gekomen. Het is een wat onnozele, brave lobbies geworden, verlegen als een klein kind en erg sentimenteel. Dat deze aanvankelijk enigszins debiele knaap het presteert in enkele maanden zo te veranderen, dat hij kan beginnen met de opleiding tot schoolmeester, is alleen geen wonder, als men aanneemt, dat in Cremer's tijd iedereen schoolmeester kon worden. Ook de meeste andere figuren zijn niet aanvaardbaar voorgesteld. Cremer weet geen maat te houden bij de tekening van zijn karakters. Hij dikt de eigenschappen, die hij zijn personen heeft toegedacht, tot het onwerkelijke aan, wat vooral hinderlijk wordt in een werk, dat zich voordoet als een realistische roman. In plaats van mensen treden caricaturen op.⁵ Nu kunnen wij daar nog vrede mee hebben in de humoristische gedeelten van het werk, maar wij aanvaarden het niet in ernstige en tra-

¹ *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1857, I, bl. 148.

² *De Gids*, 1857, I, bl. 302 v.

³ Zie o.a. O. G. Heldring, *Binnen- en buitenlandsche kolonisatie in betrekking tot de armoede*, Amsterdam 1846; *Christendom en Armoede* I, Haarlem 1849, bl. 54 v.

⁴ J. ten Brink, II, bl. 392.

⁵ Schimmel, *De Gids*, 1857, I, bl. 303.

gische passages. Wanneer Cremer later beweert een afkeer te hebben van de vormen als *der* en *des*, van tegenwoordige deelwoorden, ja zelfs van de *n* van *neen*, dan is van deze afkeer in *Daniël Sils* nog niet veel te merken.¹ De taal van verschillende personen is dikwijls stijf-deftig en onnatuurlijk. In zijn eerste roman kon men desnoods nog denken aan een poging het verhaal een archaïstische kleur te geven, maar nu *Daniël Sils* speelt in Cremer's eigen tijd en onder het gewone volk, moet de, vooral in aan doenlijke situaties, vaak zo gezwollen stijl wel toegeschreven worden aan een zucht tot mooi-schrijverij, die tegelijk verradt, dat de schrijver niet in staat is zich altijd voldoende in zijn verhaal in te leven.

Ook in deze roman komt Cremer met zijn verschillende stokpaardjes voor de dag. Het verhaal is geschreven met het doel de „hoogst onzedelijke Staatsloterij in al haar verderfelijkheid” in het licht te stellen.² Daarnaast krijgen wij zijn opvattingen te horen over het hengelen uit plezier, de Zondagsviering, de dubbeltjesjacht in de kerk, de galmende domineestoon en de vuurwerkachtige preken, het gebruik van alcohol, de opvoeding en de onverdraagzaamheid op godsdienstig gebied. Breed weidt de schrijver over al zijn persoonlijke opvattingen uit, zodat het verhaal telkens onderbroken wordt en de lezer ongeduldig wacht, totdat de auteur weer van het toneel verdwijnt.

In het tekenen van kleine, doodgewone tafereeltjes is Cremer weer op zijn best. Hier toont hij de opmerkingsgave van een tekenaar. Meestal boeit hij meer door zijn bevallige details, die dikwijls de meesterhand verraden, dan door de kracht van samenstelling of door grondidee van zijn werk, verklaart Schimmel in zijn bespreking.

Deze tweede roman staat sterk onder invloed van Dickens. Het is moeilijk bepaalde figuren van de Engelse schrijver aan te wijzen, die Cremer tot voorbeeld hebben gediend. Maar Daniël Sils, Dries Volter, Juffrouw Kerkel, Simon Knippel en de dames Bros doen herhaaldelijk denken aan typen uit werken als *Oliver Twist*, en vooral *David Copperfield*, terwijl de familie Papaver ons — wellicht via de familie Stastok — *The Pickwick Papers* in herinnering brengt. Met Dickens heeft Cremer de grove karaktertekening gemeen, maar de laatste overtroeft hierin zijn voorbeeld. Schimmel sprak van „Charges op karikaturen van Dickens” en hoopte dat de Nederlander de Engelse bril zou afzetten, om alleen met eigen ogen de wereld rondom hem waar te nemen.³

Toen Cremer in 1874 op verzoek van de uitgever het werk voor een tweede druk nog eens doornam, viel het boek hemzelf ook tegen. Al die toevallig-

¹ Ising, bl. 10.

² *Daniël Sils*², 1874, Voorwoord.

³ Schimmel, *De Gids*, 1857, I, bl. 303 v.

heden, de geforceerde ontknoping en de tekening van de hoofdpersoon konden hem niet meer bevredigen. Ook kwam naar zijn mening de schrijver zelf teveel op het toneel.¹ Hij bracht dan ook talrijke veranderingen aan: veel overtolligs werd geschrapt, ongelukkige zinnen en dwaze uitdrukkingen verdwenen. Een enkel voorbeeld van vereenvoudiging:

Eerste druk:

„Nadat Daniël, met hooggekleurde wangen, deze verklaring had afgelegd, beschouwde Rieka den goeden knaap met een oog waarin zóóveel dank lag opgesloten, dat Daniël, die inwendig een zoo rare tinteling gevoelde, bevreesd, dat die tinteling zich ook op zijn gelaat zou vertoonen, zijn zakdoek uithaalde, en daarmee een bezigheid verrigtte, die, voor het oor juist niet welluidend, toch meermalen bij soortgelijke tintelingen of kleurveranderingen plaats heeft.

Rieka, vervuld als zij was met de voor haar zoo belangrijke zaken, hoorde zelfs niet de onwelluidende toon die Daniël voorbragt.

„O!” zeide zij weder: „Uw terugkomst, Daniël, geeft mij licht in de duistere zaak; wie weet of dat briefje niet op uw redding doelde. Die woorden: „Een belangrijke tijding! de doden verrijzen somtijds uit hunnen graven”. Kunt gij niet vermoeden, Daniël, of die schrijver met U bekend is?””.

Volgende drukken:

„Nadat Daniël met hooggekleurde wangen deze verklaring had afgelegd, beschouwde Rieka den goeden knaap met een oog waarin zóóveel dank lag opgesloten, dat Daniël bijna geheel van streek geraakte en het hoofd naar het venster keerde, ofschoon er op straat niets bijzonders te zien was.

Rieka, met zooveel belangrijke zaken vervuld, bespeurde Daniëls verlegenheid niet.

„O!” sprak zij weder: „je terugkomst Daniël, geeft mij licht in de duistere zaak; wie weet of dat briefje niet op je redding doelde. Die woorden: „Een belangrijke tijding! de dooden verrijzen somtijds uit hunne graven!” Kun je niet vermoeden Daniël, of die schrijver met je bekend is?””.

Toch heeft de auteur met deze correcties het werk niet kunnen redden. Te veel heeft hij er trouwens niet aan willen veranderen: het moest immers de *Daniël Sils* van de jonge schrijver blijven.²

Ondanks deze twee minder geslaagde romans mocht Cremer toch als schrijver grote bekendheid krijgen. In *De Geldersche Volksalmanak* waren enkele dorpsvertellingen verschenen en met zulke kleine, eenvoudige novellen had hij veel succes.

¹ *Daniël Sils*², 1874, Voorwoord.

² *Daniël Sils*², 1874, Voorwoord.

Mary Kemperink – Gedeelde kennis, 2011:

4. Vóór en ná Darwin

Geav

Vanaf de jaren zestig beginnen determinisme en evolutieleer hun sporen in de Nederlandse romans na te laten. Maar dit betekent niet dat de romans en verhalen qua visie op de mens en de wereld ook ingrijpend van die van vóór Darwin gaan verschillen. Het is eerder zo dat de evolutieleer gebruikt wordt om al vigerende ideologieën gestalte te geven.

Illustratief in dat opzicht zijn twee romans van J.J. Cremer. Een van zijn eerste boeken, *Daniël Sils*, verscheen in 1856, ruim voor Darwins *On the origin of species*. Het volgende, *Anna Rooze*, dateert uit 1868, toen de discussie rond Darwin en de evolutieleer in Nederland goed op gang was gekomen. Het boek refereert ook nadrukkelijk aan die discussie. Ideologisch gesproken verschillen de twee romans desondanks maar weinig van elkaar.

Daniël Sils is het verhaal van een verwaarloosde, al vroeg aan zijn lot overgelaten jongen, die er ten slotte toch in slaagt zich te ontwikkelen tot een oppassende schoolmeester. Darwin en de evolutieleer zijn in deze ontwikkelingsschets – hoe kan het ook anders in 1856 – volkomen afwezig. Wanneer een enkele maal het dierlijke in de mens ter sprake komt, gebeurt

¹⁰¹ Schimmel [1882], deel II, 209.

¹⁰² Constantijn 1872, 60 en 175.

Ge

dat op een niet-darwinistische manier, zoals bijvoorbeeld in het volgende vertellerscommentaar:

’t Is mooi gezegd, dat de mensch half dier en half engel is; maar ’t is jammer dat er onder de menschenkinderen nog zoo velen gevonden worden, die van het engelschap maar een kwart bezitten, of ook, die geheel en al dier zouden zijn indien ze den staart maar hadden.¹⁰³

Voor deze verteller is de evolutieleer duidelijk nog een gesloten boek. Het dierlijke in de mens is hier louter en alleen een metafoor die staat voor het moreel verwerpelijke.

Ook de erfelijkheid als determinerende factor is in deze roman ver te zoeken. Hoewel Daniël het kind is van een tamelijk ruw ouderpaar, heeft hij niets van hun eigenschappen meegekregen. Integendeel, als kind al is hij de goedheid en zachtheid zelve. Zijn verdere ontwikkeling dankt hij aan de verstandige en moreel hoogstaande mensen waarmee hij in aanraking komt. Die laten zijn opvoeding de zo noodzakelijke inhaalslag maken, waardoor Daniël ten slotte zelf voor de schoolbanken kan gaan staan. ‘In bijna vier jaren tijds was Daniël Sils van een onwetenden, onnoozelen knaap – in weerwil nog van de belemmeringen die hij had ondervonden – een waarlijk bekwaam en degelijk mensch geworden’, constateert de verteller

ting slotte zelf voor de schoolbanken kan gaan staan. 'In bijna vier jaren tijds was Daniël van een onwetenden, onnoozelen knaap – in weerwil nog van de belemmeringen die hij ondervond – een waarlijk bekwaam en degelijk mensch geworden,' constateert de verteller tevreden.¹⁰⁴ Het verlichtingsidee van het belang van een goede opvoeding vormt de spil van het boek.

Dit opvoedingsideaal wordt gezet in het kader van de vooruitgangsgedachte in bredere zin. De barbaarse tijden waarin de mensen elkaar nog meedogenloos afslachtten, zijn voor goed voorbij. Intellectuele ontwikkeling en morele verheffing gaan hand in hand.

Dat vechten, hakken, verminken en vernielen behoort niet thuis in de tweede helft der negentiende eeuw, die gulden eeuw van beschaving en vooruitgang; zij schrikt van bloed en ijs bij het herdenken van de wreede tijden, toen menschen en menschen met duivelen-woede en duivelen-slimheid, aan eigen harts-tocht voldoende of wel de roepstem van monarchen of heeren gehoor gevende, elkander bestookten en vermoordden. Ja, zij ijst van die bloedtafereelen, dewijl hare telgen geschaard staan onder de banier van den grooten Held wiens leuze liefde is.¹⁰⁵

Die 'grooten Held', de God van liefde, is in *Daniël Sils* sterk aanwezig. Hij heeft de touwtjes vast in handen en dat is immers ook wat voor God doet is wijzen goed.¹⁰⁶ Tenzij ik heb

ook 'den Eeuwigen Ongeziene die "door geen priester verklaard – maar toch nooit tevergeefs door zijn schepsel op aarde gezocht wordt."¹⁰⁷ In deze parafrase van De Genestet laat zich voorzichtig een keuze voor het modernisme zien. De onverholven afkeer van orthodoxie en godsdiensttwist die uit de roman spreekt, spoort daarmee.

In *Anna Rooze* zijn de zaken anders komen te liggen. Het boek is van 1868, maar het verhaal speelt in 1859, de verschijningsdatum van Darwins *On the origin of species*. De roman staat vol verwijzingen naar de evolutietheorie en de namen van Darwin en Lamarck ontbreken niet. Het boek is een pleidooi voor de afschaffing van de preventieve hechtenis en regelijk een *hommage* aan de wetenschap. De wetenschap streeft immers naar waarheid en 'waarheid is alles wat volkomen rein is en goed, en voert tot het liefhebben van den eeuwigen oorsprong van alles, en van alle – alle menschen'.¹⁰⁸ In dit gesloten systeem liggen wetenschap en geloof direct in elkaars verlengde en krijgt Hartings 'excelsior'-gedachte alle ruimte. Hierover redeneren de personages heel wat af, maar ten slotte is de verlichte, modernistische visie van het boek kristalhelder. Alles geschiedt naar Gods wil, maar God bestuurt ons uitsluitend via de evolutiewetten. Zo komt de mensheid steeds verder op de weg van de vervolmaking. Wie of wat die God verder precies is, daarover is elke discussie zinloos. En net als in *Daniël Sils* komt De Genestet weer op het tapijt, nu in een letterlijk citaat van het bekende:

Daar is geen priester
Die Hem verklaart,
Maar Hem zoekt niemand
Vergeefs op aard!¹⁰⁹

Deze korte vergelijking laat twee dingen zien. In de eerste plaats dat de evolutieleer aan Cremers niet onopgemerkt voorbij is gegaan. De theorie zelf en de daaruit voortvloeiende vraag naar de verhouding tussen wetenschap en geloof is in *Anna Rooze* een belangrijk thema. Maar de vergelijking laat ook zien, dat er wat betreft de visie op de mens en de wereld, niet eens zo heel veel is veranderd. Beide romans vertellen ons de geschiedenis van een moreel hoogstaand personage dat uit vrije wil het goede kiest en dat ten slotte na vele avonturen en opofferingen beloond wordt. Deze twee geschiedenissen worden als het ware heengeschreven om thema's die in de aandacht stonden: volksopvoeding, preventieve hechtenis en darwinisme. De aanvaarding van het darwinisme blijkt Cremers vroegere ideologie geenszins aan te tasten. Zelfs God heeft hij in modernistische zin met het darwinisme weten te verzoenen. Het enige cruciale verschil betreft zijn houding ten opzichte van de kerk: in *Anna Rooze* blijkt hij duidelijk de kant te zijn opgegaan van een onkerkelijk deïsme.

Cremers ontwikkeling is exemplarisch voor wat er met de evolutieleer in de literatuur uit

deze periode gebeurt. De meeste schrijvers geven er op een of andere manier blijk van dat zij zich op z'n minst een aantal noties van de evolutietheorie en het determinisme eigen hebben gemaakt.¹¹⁰ Dat levert soms niet meer op dan een paar verwijzingen naar de erfelijkheidswetten, zoals in *Klaasje Zevenster* of een evolutionistisch grapje terzijde, zoals in *Een Haagsch fortuin* van Johan Gram, waarin een schilder het heeft over een gezicht 'om Darwin's theorie plastisch te bewijzen'.¹¹¹ Het kan ook leiden tot romans waarin determinisme en evolutieleer tot inzet zijn gemaakt, zoals *Hilda* en *Verzoend*.¹¹²

Wel wordt deze kennis steeds op een ideologisch gesproken tamelijk 'schadeloze' manier verwerkt. De erfelijkheid wordt als bepalende factor aanvaard, maar tegelijk onklaar gemaakt door de opvoeding als tegenkracht te laten fungeren. De menselijke afstamming van het dier wordt geaccepteerd, maar meteen toch weer buiten de deur gehouden door het primitieve en dierlijke in de mens te reserveren voor de lagere sociale standen en bijzondere gevallen van degeneratie en morele ontsporing. Opvallend is dat de lagere standen steeds de rol te vervullen krijgen van Darwins lagere soorten.

Alleen daar waar er afstand genomen wordt van de kerk of zelfs van het christelijke geloof, blijkt de evolutieleer wel een doorslaggevende rol te spelen. Determinisme en evolutietheorie bevorderen een kijk op de mens en de wereld waarmee kerk en geloof op den duur onverenigbaar blijken.¹¹³

Maar, hoe sterk de deterministische en evolutionistische inslag van de romans ook mag

Introductie in de roman Daniel Sils op Youtube:

De (voor zover bekende) edities:

- 7e druk. Leiden: A.W. Sijthoff, [ca. 1890]. 5e druk. 348 p. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.
- 8e druk. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mlj, [1917]. 6e druk. 348 p. Romantische werken. blauwe omslag.
- 9e druk. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mlj, [1917]. 6e druk. 348 p. Romantische werken. rode omslag.

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 8 juli 2024.